

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING ANTWERPEN - KAASRUI

COLOFON

Opgraving

Vergunningsnummer:

Datum aanvraag:

Naam aanvrager:

Naam site:

Prospectie

2015/404

24 maart 2015

Jan Claesen

Antwerpen, Kaasrui

Project

Archeologische opgraving – Antwerpen, Kaasrui

Opdrachtgever

Wastiau & Co bvba

Geneinde 221

2260 Westerlo

Opdrachtnemer

ARCHEBO bvba

+32 (0)499/24.65.89

info@archebo.be

Merelnest 5

B-3470 Kortenaken, België

BE 0834.280.172

Projectuitvoering

Jan Claesen, ARCHEBO bvba

Annika Devroe, zelfstandig archeologe

Ben Van Genechten, ARCHEBO bvba

Ben Terryn, Baac Vlaanderen bvba

ARCHEBO-rapport 2015/012

ISSN 2034-5615

© 2015 ARCHEBO bvba

ARCHEBO aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd of aangepast worden, opgeslagen worden in een geautomatiseerd gegevensbestand, en/of openbaar gemaakt worden in enige vorm of wijze ook, elektronisch, mechanisch, door fotokopie of enige andere wijze, zonder voorafgaandelijke toestemming van de opdrachtgever.

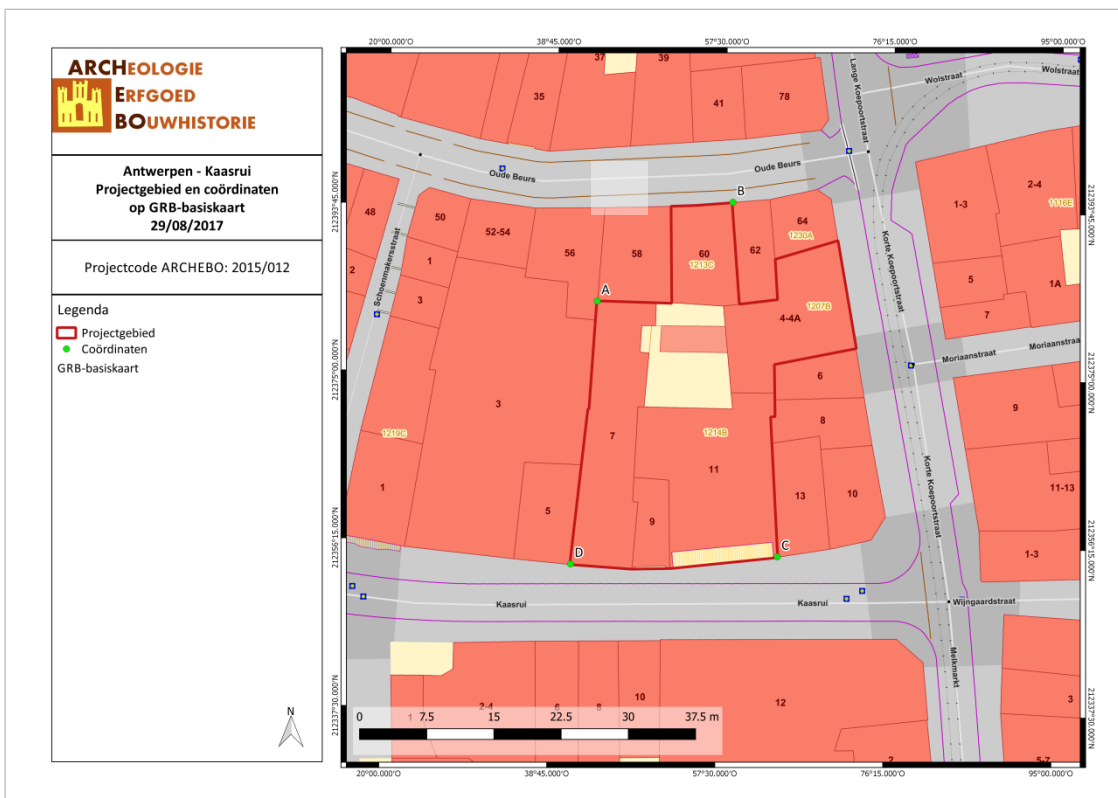
INHOUD

ADMINISTRATIEVE FICHE	IV
1 INLEIDING	6
2 PROJECTBESCHRIJVING	6
2.1 ALGEMEEN.....	6
2.2 GEPLANDE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING.....	7
3 SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGBIED	9
4 BODEMKUNDIGE SITUERING EN EVALUATIE.....	9
5 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING	10
5.1 GESCHIEDENIS	10
5.2 CARTOGRAFISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN.....	14
5.3 ARCHEOLOGISCHE EN ERFGOEDKUNDIGE DATA	17
5.4 CONCLUSIE	21
6 STRATIGRAFISCH ONDERZOEK.....	22
6.1 INLEIDING	22
6.2 RESULTATEN.....	22
6.3 SONDERINGEN.....	23
7 ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING	37
7.1 METHODIEK OPGRAVING	37
7.2 RESULTATEN OPGRAVING.....	37
8 EVALUATIE, WAARDERING EN AANBEVELINGEN	51
8.1 EVALUATIE EN BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN	51
9 BIBLIOGRAFIE	53
10 BIJLAGEN	55
10.1 FIGURENLIJST	55
10.2 FOTOLIJST.....	55
10.3 PLANNENLIJST	56
10.4 SPORENLIJST.....	57
10.5 VONDSTENLIJST	57

ADMINISTRATIEVE FICHE

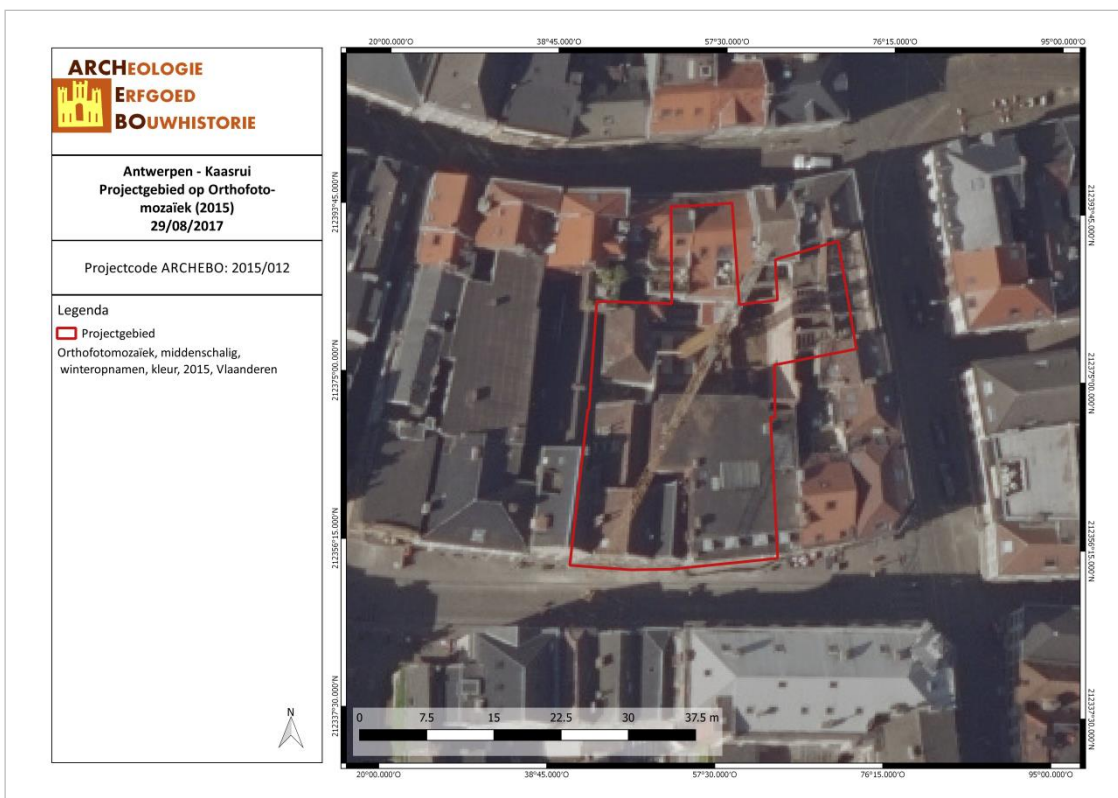
Naam site:	Antwerpen – Kaasrui																								
Onderzoek:	Archeologische opgraving																								
Ligging:	Provincie Antwerpen, Antwerpen, Antwerpen, Kaasrui 7, 9 en 11 / Oude Beurs 60 / Korte Koepoortstraat 4																								
Kadaster:	Afdeling 1, Sectie. A, nrs. 1216a, 1213c, 1214b, 1215, 1207b																								
Coördinaten:	<table border="0"> <tr> <td>A</td> <td>x</td> <td>152323.504</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Y</td> <td>212383.191</td> </tr> <tr> <td>B</td> <td>x</td> <td>152338.437</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Y</td> <td>212394.487</td> </tr> <tr> <td>C</td> <td>x</td> <td>152344.085</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Y</td> <td>212354.951</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>x</td> <td>152321.015</td> </tr> <tr> <td></td> <td>Y</td> <td>212353.755</td> </tr> </table>	A	x	152323.504		Y	212383.191	B	x	152338.437		Y	212394.487	C	x	152344.085		Y	212354.951	D	x	152321.015		Y	212353.755
A	x	152323.504																							
	Y	212383.191																							
B	x	152338.437																							
	Y	212394.487																							
C	x	152344.085																							
	Y	212354.951																							
D	x	152321.015																							
	Y	212353.755																							
Opdrachtgever:	Wastiau & Co bvba Geneinde 221 2260 Westerlo																								
Uitvoerder:	ARCHEBO bvba																								
Projectcode	ANKA																								
Projectcode ARCHEBO:	2015/012																								
Vergunningsnummer	2015/404																								
Projectleiding:	Jan Claesen																								
Erkenningsnummer projectleiding:	OE/ERK/Archeoloog/2015/00014																								
Bewaarplaats archief:	ARCHEBO bvba (tijdelijk)																								
Grootte projectgebied:	Ca. 806 m ²																								
Grootte ingreep	Ca. 105 m ²																								
Uitvoeringsperiode terreinwerk:	september 2015 – juni 2016																								

De onderstaande GRB-kadasterkaart en de Orthofoto tonen het onderzoeksgebied op de meest recente stadskarten en luchtfoto's.

ANKA/17/08/29/1 - Digitale aanmaak

Figuur 1: Situering van het projectgebied en de coördinaten op de GRB-kadasterkaart (Geopunt, 2017)

ANKA/17/08/29/2 - Digitale aanmaak

Figuur 2: Situering van het projectgebied op Orthofoto (Geopunt, 2015)

1 INLEIDING

Binnen de stedenbouwkundige vergunning voor de bouw van een winkel en 7 appartementen met ondergrondse parkeergarage werd een archeologische opgraving opgelegd door het Agentschap Onroerend Erfgoed aan de bouwheer.

De opdracht werd door de bouwheer, Wastiau & Co bvba, toegekend aan ARCHEBO bvba op 27 februari 2015.

De vergunning voor het uitvoeren van een archeologische opgraving werd afgeleverd op 30 maart 2015.

Dit document vormt het eindrapport van deze opdracht.

2 PROJECTBESCHRIJVING

2.1 ALGEMEEN

Het project is gelegen in de historische binnenstad, nabij de Onze-Lieve-Vrouwekerk, in het stadsgedeelte dat al voor 1200 binnen de omwalling lag en dat reeds eerder een belangrijke bebouwing gekend moet hebben. De opgemaakte CHE rapporten (Maclot et al. 2014) geven aan hoe het pand Kaasrui nr.9 (herbouwd in 1904) nog een waardevolle historische kelderverdieping bezit, die teruggaat tot de 16de eeuw- mogelijk opklimmend tot de 13de eeuw- en die oorspronkelijk één geheel vormde met de kelderverdieping van Kaasrui nr.11 (1910). Het pand Kaasrui nr. 7 dateert uit de vroege 16de eeuw, mogelijk met hergebruik van oudere scheidingsmuren, funderingen en constructiemuren uit de 14de eeuw. Het pand werd sterk aangepast in de vroege tot midden 19de eeuw. Een deel van de kelderverdieping van het pand aan de Korte Koepoortstraat nr. 4 (1860) gaat eveneens tenminste terug tot de 16de eeuw.

Figuur 3: De betrokken panden aan de Kaasrui (AOE, 1970).

Figuur 4: Winkelhuis in neoclassicistische stijl (AOE, 2009).

In het kader van de stedenbouwkundige aanvraag adviseerde de dienst archeologie van de stad Antwerpen om de geplande sloopwerken ter hoogte van de kelderverdiepingen en uitgravingen in de ondergrond van de historische kelders archeologisch te begeleiden, alsook de uitgraving ter hoogte van de niet-onderkelderde zones (o.a. geplande fietsenberging, liftkokers). Van het projectgebied dient een oppervlakte van ca. 100 m² archeologisch onderzocht te worden.

Het archeologisch onderzoek omvat het antwoord op volgende vragen:

- Zijn er structuren of contexten aanwezig die indicaties bevatten m.b.t. de bewonings- en/of gebruikshistoriek van de panden?

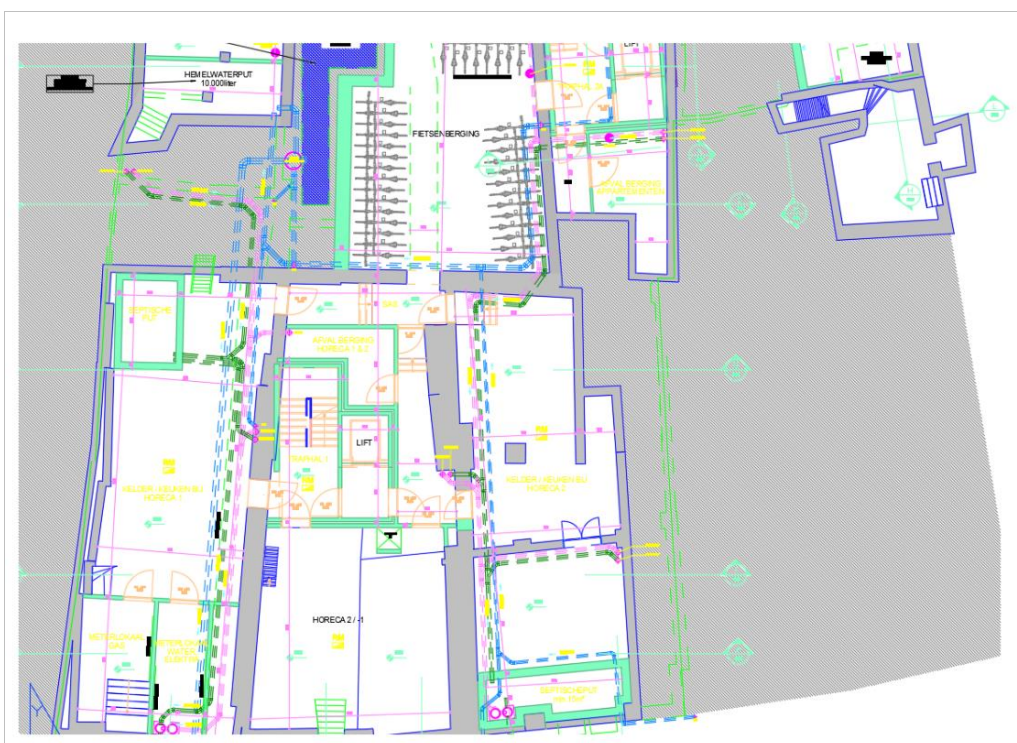
- Hoe situeren de panden zich historisch binnen het bouwblok?
- Stemmen de structuren overeen met wat eventueel gekend is uit historische (cartografische) bronnen?
- Welke is de relatie tussen de ondergrondse bouwvolumes en de bovengrondse structuren?
- Zijn er archeologische indicaties die de bestaande datering kunnen verfijnen?
- Is er een archeologisch niveau aanwezig onder de bestaande kelders?
- Zijn er grondsporen in de niet-onderkelderde zones?
- Hoe is de bewaringstoestand van de archeologische sporen (goed, gebioturbeerd, ...)?
- Behoren de archeologische sporen tot één of meerdere periodes?
- Wat is bodemopbouw en -ontwikkeling ter hoogte van de panden?

De opgeleverde eindproducten omvatten (in overeenstemming met de BVS):

- Het eindrapport
- Het werkputinplantingsplan
- Sporenplannen
- Het onderzoeksarchief, met onder meer:
 - Inventarislijsten vondsten, sporenbeschrijving, plannen/tekeningen, foto's
 - Dagboek
 - Rapport
 - Foto's, plannen/tekeningen, profieltekeningen en beschrijvingen
 - Vondsten

2.2 GEPLANDE RUIMTELIJKE ONTWIKKELING

Wastiau & Co zal op het terrein de bouw van een winkel en 7 appartementen met ondergrondse parkeergarage realiseren.

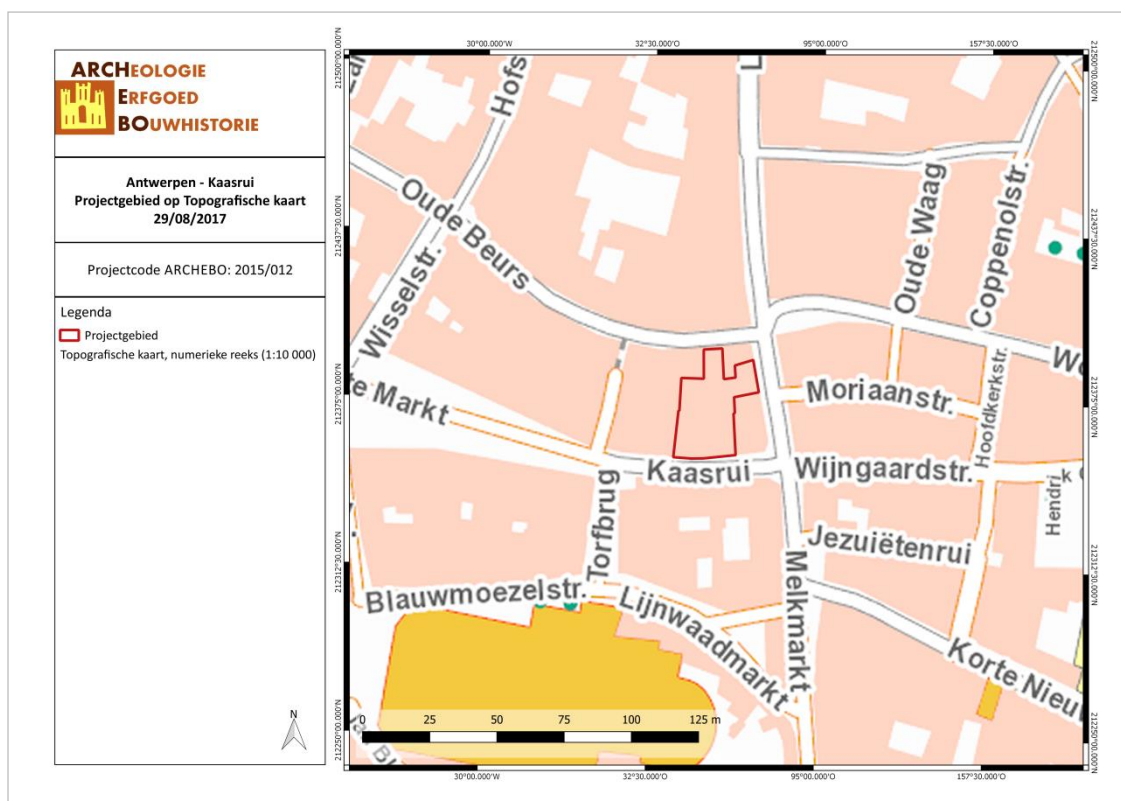

LEGENDE	
	BESTAANDE TE BEHOUDEN KONSTRUKTIE
	BESTAANDE TE SLOPEN KONSTRUKTIE
	METSELWERK IN GEVELSTEEN
	METSELWERK IN SNELBOUW OF BETONBLOKKEN
	METSELWERK IN CELLENBETONBLOKKEN
	NIET GEWAPEND BETON
	GEWAPEND BETON OF WELFSELS
	HELLINGSBETON - CHAPE - UITVULLINGSBETON
	HOUT
	THERMISCHE ISOLATIE
	NATUURSTEEN (ARDUIN)
	VERLUCHTINGSKANAAL
	ROOKKANAAL
	STAALPROFIELEN
	VOCHTISOLATIE
	RIOLERINGSLEIDING HUISHOUDELIJKAFVALWATER
	RIOLERINGSLEIDING FECALIEN
	RIOLERINGSLEIDING HEMELWATER
	AFTAPPUNT HEMELWATER
	ROOKMELDER
	ZONE BESTAANDE BUREN

Figuur 5: Toekomstplan (Wasteau en Co bvba, 2016).

3 SITUERING VAN HET ONDERZOEKSGBIED

Het projectgebied bevindt in het centrum van Antwerpen. In het zuiden grenst het perceel aan de Kaasrui. In het oosten vormt de Korte Koepoortstraat de begrenzing. Ten noorden van het perceel loopt de Oude Beurs. Kadastraal valt het terrein onder afdeling 1, sectie A, percelen 1216a, 1213c, 1214b, 1215 & 1207b.

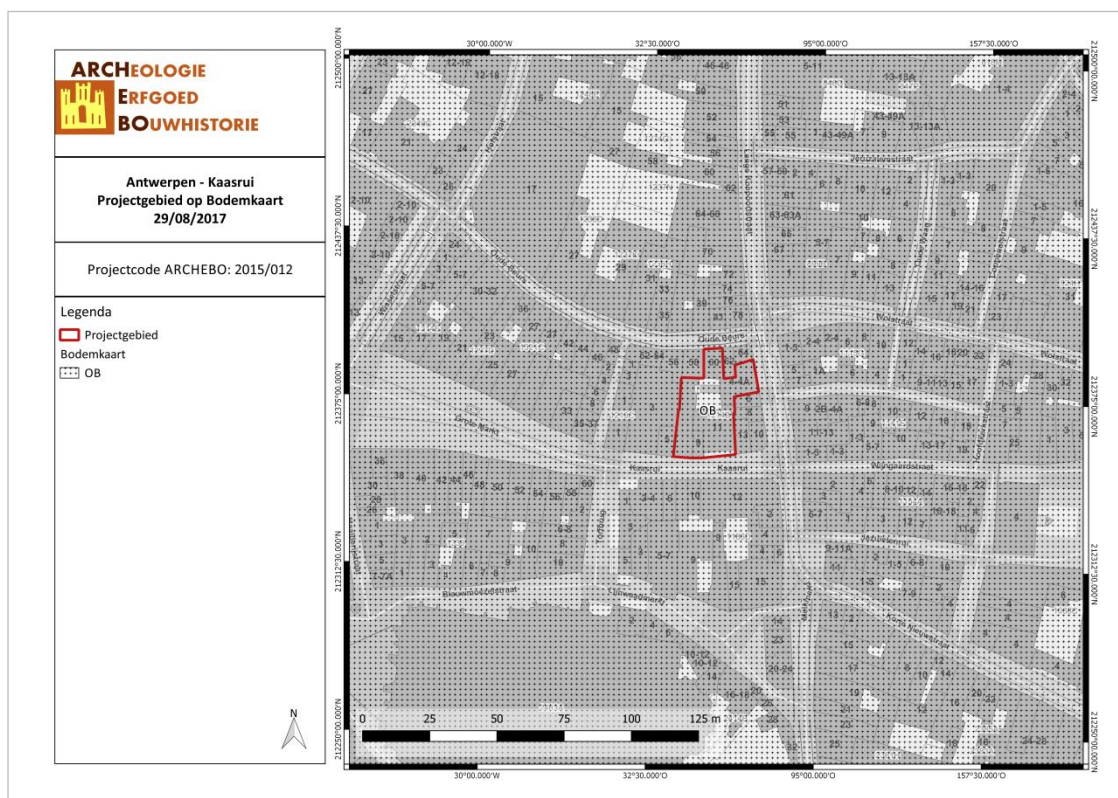

ANKA/17/08/29/3 - Digitale aanmaak

Figuur 6: Topografische kaart met situering van het projectgebied (Geopunt, 2015).

4 BODEMKUNDIGE SITUERING EN EVALUATIE

Bijna de gehele binnenstad van Antwerpen is niet gekarteerd. Hierdoor is hier overal de bodemkartering OB (onder bebouwing) aanwezig.

ANKA/17/08/29/4 - Digitale aanmaak

Figuur 7: Situering van het projectgebied op de bodemkaart Vlaanderen (DOV, 2017).

5 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING

5.1 GESCHIEDENIS

5.1.1 Stads geschiedenis van Antwerpen

5.1.1.1 Stadsgebied binnen de grenzen van 1250

Recente archeologische opgravingen hebben het bestaan van een Gallo-Romeinse nederzetting aangetoond. Deze dateert uit de tweede en derde eeuw en bevond zich nabij het Steen, in de buurt van het verdwenen Bezaanshuis. De overblijfselen omvatten onder meer gebruiks- en luxe aardewerk. Sporen van woningen werden niet aangetroffen, maar wel werden er een honderdtal fragmenten van dakpannen en drie vierkante vloertegels blootgelegd, alsook enkele waterputten.¹

De eerste versterking of “burcht” is terug te voeren tot de 9de eeuw; een halfcirkelvormige, 11 meter brede en allicht 6 m hoge aarden wal, lopend van het huidige Steen richting Vleeshuis en zo verder binnen de burchtgracht terug naar de Schelde, werd reeds aangetroffen. Verder werden ook sporen aangetroffen van een tweevoudige versterking of herstelling van voor 1200-1225, wanneer het geheel door een stenen versterking vervangen werd; men verhoogde namelijk de aarden wal door het aanbrengen van een houten paalwerk en groef er een brede burchtgracht omheen. Binnenin bevond zich een straatvormig (radiaal) gegroepeerde nederzetting met sporen van drie boven elkaar liggende woonvlakken. Het waren eenvoudige eenlaagse huizen met houten skeletwanden en summiere binnenhuisverdeling. De eerste kerkelijke centra waren Sint-Michiels bezuiden de burcht en Sint-Walburgis er binnenin, respectievelijk gesticht in achtste-negende en tiende-elfde eeuw. Vermoedelijk tussen 965 en 977 werd het

¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, “Antwerpen - Historische binnenstad”, *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 25 september 2016, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120641>.

markgraafschap Antwerpen ingericht als grenspost van het keizerrijk (Lotharingen). Als onmiddellijk gevolg hiervan zien we de vestiging binnen de burchtwal van een aantal diensten zoals tolhuis, munthuis, het huis van de markgraaf en de villicus (= vertegenwoordiger van de markgraaf), de burchtkerk, een markt en een vierschaar. Aan te nemen is dat de woningen van de oorspronkelijke bewoners plaats hebben moeten ruimen voor allerlei grotere gebouwen voor heer, kerk en handel; velen vestigden zich rond de burcht; deze agglomeratie werd hoe langer hoe belangrijker en werd op haar beurt onder Godfried met de Bult (1069-76) om veiligheidsredenen met een watersingel omgeven. De gracht liep langs Suikerrui, zuidzijde van de Grote Markt, Kaasrui, Jezüietenrui, Minderbroedersrui, Koepoortbrug en vandaar ongeveer in rechte lijn naar de Koolkaai. Men mag gerust aannemen dat deze "ruienstad" eveneens voorzien was van een aarden omwalling aan de ene zijde en een glacis aan de andere zijde van de singel, zie vorm en ligging van Kleine en Grote Goddaert die een aarden omwalling binnen de Minderbroedersrui suggereren. De handelsnederzetting had een oppervlakte van circa 19 hectare, de burcht van 2,5 hectare. Enkele houten bruggen — de Broodbrug (later IJzeren Brug) ter hoogte van de Hoogstraat, de Reinoudbrug tussen Kaas- en Jezüietenrui, de Wijngaard- en Koepoortbrug — verbonden haar met het omliggende gebied; laatst genoemden respectievelijk aansluitend op de oude heirbanen naar Turnhout en Breda. Volaertbrug (nabij de Maalderijstraat) en Torfbrug zijn van latere datum. Circa 1100 was de ruienstad volgebouwd (zie de oprichting van de Onze-Lieve-Vrouwekerk net buiten de singel met eerste vermelding in 1124, jaar waarin ook de abdij van Sint-Michiels werd gesticht).²

Figuur 8: Links de ruienstad, rechts de eerste stadsuitbreiding in de loop van de 13de eeuw.³

Onder Godfried I van Leuven (1106-39) werd het markgraafschap definitief met het hertogdom Brabant verenigd. De opeenvolgende Brabantse hertogen legden zich ten zeerste toe op de innerlijke versteviging van hun ambtsgebied. Door handels- en verkeersovereenkomsten met de graaf van Gelre werd voor de Brabantse kooplui vrijheid van tol op de Rijn bekomen (1203); de ingevoerde rijnwijn werd deels verbruikt, deels uitgevoerd naar Engeland; als retourvracht werd ruwe wol meegebracht. Weldra ontpopte de wolhandelaar zich als handelaar-ondernemer die de wol aan verschillende groepen handarbeiders bezorgde om te bewerken; het afgewerkte product verkocht hij ofwel ter plaatse, ofwel in het Rijnland en Engeland. Een bewijs van de bloei der lakennijverheid is de oprichting van een lakenhal (op de Grote Markt naast het oude schepenhuis) in 1226. Iets later werden een Vlees- en Broodhuis gebouwd. Belangrijk was ook de haring- en de daarmee gepaard gaande zouthandel. Andere koopwaren waren huiden, runderen, paarden en smout, bier, mede en honig; verder hout, graan, bakstenen en molenstenen; hoewel de omvang van de handel in twaalfde-dertiende eeuw moeilijk te schatten is, mogen we toch een betrekkelijke belangrijkheid veronderstellen. De economisch gunstige conjunctuur weerspiegelde zich onmiskenbaar in de groei van de stad. Tussen 1201 en 1216 (?) werd het nieuwe stadskwartier dat in de twaalfde eeuw rond de Onze-Lieve-

² Ibid.

³ Antwerpen Stad, "Geschiedenis", geraadpleegd 25 september 2015, <https://sites.google.com/site/antwerpenstadantwerpcity/geschiedenis>.

Vrouwekerk was gegroeid met een vestenlijn omwald; een uitdrukkelijke vermelding van een stenen muur vinden we niet. De vesten vormden een watersingel met aan de binnenzijde een aarden wal; ze liepen van de Sint-Jansvliet, langs Steenhouwersvest, Lombardenvest en Wiegstraat (de vroegere Ramshoofdvest), naar de Sint-Katelijnvest. Hier sloten de vesten aan bij de ruïnen. Zo besloeg de stad een oppervlakte van 40 hectare.⁴

Figuur 9: Kaart van Antwerpen, ca. 1250.

In de nieuwe stadsomwalling werden vijf poorten aangebracht: de Sint-Jans-Kammer-, Meir-, Wijngaard- en Koepoort. De Sint-Katelijnepoort is recenter. De straten langs de vesten bevinden zich alle op de buitenglooiing van de grachten; ze werden aangelegd na de derde stadsvergroting, dit is na 1314. Voordien was er echter nog een kleine uitbreiding ten noorden van de stad. In 1249 bevestigde Hendrik III de dominicanen die zich kort tevoren in de stad hadden gevestigd, in het bezit van een allodium (eigen goed) van Hugo Nose gelegen op "den Dries", namelijk tussen Sint-Paulusplaats, Oudemansstraat en Huikstraat; in 1250 werd andermaal een akte uitgegeven waarbij het domaniale goed "Lisgat" gelegen tussen Koolvliet en Sint-Pietersvliet aan de stad werd geschonken. Dit nieuwe terrein werd ontspoeld door de Sint-Pietersvliet, het kanaal der Leguit, de Verversrui en een deel der Falconrui. In tegenstelling tot de bebouwing der vesten werden de straten voorbij de Wijngaardbrug, ofwel langs de binnenzijde (bijvoorbeeld de Huikstraat) ofwel langs weerszijden van de gracht (bijvoorbeeld de Verversrui) aangelegd. Mogelijk ligt de verklaring in het feit dat de vesten werden gebruikt voor de scheepvaart, de andere grachten voor de lakenbereiding (verven en vollen).⁵

Inwendig was de stad circa 1250 ongeveer verdeeld als volgt. Tegen de stroom aan lag de burcht, afgesloten van de omringende gemeente door een stenen muur, een gracht en een glacis, waarop het verboden was te bouwen (tot 1312); ten noorden hiervan lag de Kraaiwijk, oostwaarts begrensd door dominicanenpand en Dries, ten zuiden de Grote Markt; deze is het "forum" vermeld circa 1220, de "upstalle" van de landelijke villa uit de twaalfde eeuw en hogerop; omdat het daar vrijgeweide was deed de villicus er de banale huizen optimmeren waar later het lakenhuis (1226) en het schepenhuis (eerste helft dertiende eeuw) zouden uit overblijven. Twee belangrijke wegen doorkruisten het resterende deel van de ruïnenstad: de Koepoortstraat (noord-zuid, nu Korte Koepoortstraat en Lange Koepoortstraat) en de Oude Beurs-Wolstraat (oost-west). In de dertiende eeuw was dit gebied nog weinig verkaveld: meestal werd het in grote erven verdeeld en beleend (bijvoorbeeld het feodale goed Engelenburg in Coppenole) zodat de bouwgrond er schaars was. In

⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Antwerpen - Historische binnenstad".

⁵ Ibid.

het nieuwe omsingelde gebied over de rui werd een aanzienlijk stuk grond ingenomen door de Onze-Lieve-Vrouwekerk en bijhorende gebouwen (bijvoorbeeld het gasthuis in 1225 opgericht in de Papestraat) en vooral door het kerkhof. De immunitetsgronden van het kapittel strekten zich uit van de rui tot de Schoenmarkt en van de Oude Koornmarkt tot aan de Melkmarkt en de Beddenstraat. Een andere tot circa 1400 vrijwel onbebouwde wijk was het Zand, begrepen tussen Schelde en Hoogstraat enerzijds, Suikerrui en Sint-Jansvliet anderzijds. Langs de vesten was een brede militaire zone voorbehouden; later zullen hier het Reyniershof, de kunstgalerie van het kapittel, de refuge van Sint-Bernards in Hemiksem, kapel en godshuis van Onze-Lieve-Vrouw op de Schoenmarkt en het klooster der begaarden worden opgericht. De voornaamste verbindingswegen van de nieuwe stadsuitbreiding met de buitenwereld waren Hoogstraat en Oude Koornmarkt - Kammenstraat, respectievelijk leidend naar Hoboken via Sint-Michiels en naar Mechelen via Berchem; in 1262 kwam daar de Korte Nieuwstraat bij.⁶

5.1.1.2 Veranderingen vanaf de 15de eeuw

Vóór de vijftiende eeuw bestonden de grote uitvalswegen uit supra; voorts de straatjes binnen, rond en naar de burcht, bijvoorbeeld Zak-, Zirk-, Kuipersstraat; de Kraaiwijk met als oudst vermelde plaatsen de Gorterstraat, Veemarkt en Zwartzustersstraat; Doornik-, Hof- en Coppenolstraat; De Grote Markt met daarrond de Zilvermid-, Braderij- en Schoenmakersstraat, de Torfbrug en de Maalderijstraat. Buiten de ruinstad: Eiermarkt, Meirbrug, Schoenmarkt en Beddenstraat, Grote Pieter Pot-, Stoof- en Heilige Geeststraat; tenslotte de straten aangelegd langs de omheiningsgrachten. Circa 1400 werden Zand, Vlasmarkt en Reyndersstraat geopend; de exploitatie van de immunitetsgronden van Onze-Lieve-Vrouw dateert uit dezelfde periode. Tal van nieuwe verbindingswegen werden getrokken in de zestiende eeuw: Jeruzalemstraat en Oude Waag (1514), de twee Moriaanstraatjes (1549-52); Grote en Kleine Koraalberg (1553); de Gildekamersstraat verscheen na de bouw van het nieuwe stadhuis (circa 1565); Haarstraat, Haverstraat en Kleine Pieter Potstraat werden respectievelijk geopend in 1541, 1546-48 en 1582-83; Suderman-, Vleminck- en Beggaardenstraat in 1551, 1561-62 en 1579. De aanleg van Vrijdagmarkt en omliggende straten geschiedde circa 1548, van Pand- en Geefsstraat in 1560 en 1582. Het Hendrik Conscienceplein kreeg zijn huidige vorm begin zeventiende eeuw, tezelfdertijd als Sint-Pieters en Paulus- en Sint-Pietersstraat. De Kommekensstraat is vermoedelijk achttiende-eeuws en de Nosestraat veranderde toen van markt in straat.⁷

Ofschoon het trekken van nieuwe straten sedert de zestiende eeuw vrijwel was stopgezet, zijn de meest ingrijpende wijzigingen in stratenpatroon en -uitzicht te plaatsen in negentiende en twintigste eeuw: tussen 1817 en 1884 werden alle grachten gedempt of overwelfd (met uitzondering van Jezuieten-, Minderbroeders- en een deel der Suikerrui die reeds sinds de zeventiende eeuw waren overwelfd). Begin negentiende eeuw werden Scheldemuren en -torens afgebroken en van 1877 tot 1885 de kaaien rechtgetrokken: hierdoor verdween de uitsprong in de Schelde, namelijk de oude Werf met inbegrip van het oudste Antwerpse stratentracé en honderden huizen met historische en archeologische waarde; de voormalige Vismarkt werd omgeschapen tot Steenplein, geflankeerd door loodsen en wandelterrassen.⁸

5.1.2 Overzicht van de betrokken straten

Kaasrui

De Kaasrui komt enerzijds uit op de Grote Markt, anderzijds op de Melkmarkt. Oudere benamingen zijn “Verwersrui” (14de eeuw), “Suvelsteghe” (16de eeuw), “Casemerct” (16de eeuw) en “Keesroye” (sinds 1565). Tot 1200 vormde ze de vestingsgracht van de eerste omwalling van de stad. Tot 1830 liep ze in open lucht achter de huizen op de zuidkant van de straat. De Torfbrug, ook “Nieuwe Brug”, “O.-L.-Vrouwebrug”

⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed, 2016.

⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed, 2016.

⁸ Ibidem.

of “Noodbrug” (16de eeuw) genaamd, verbond haar met de hoofdkerk. Momenteel betreft het een zeer heterogene bebouwing beheerst door een neobarok hoekcomplex.⁹

Korte Koepoortstraat

De Lange en Korte Koepoortstraat was de oude verbinding tussen de Koepoortbrug en de Melkmarkt. Langs deze weg werd het vee naar de weiden van Klapdorp en Dries gedreven. De Koepoort (ter hoogte van de Goddaert) behoorde toe aan de wallen van 1200 maar werd gesloopt in 1518-1519. De brug verdween en de straten werden verbreed gedurende de 18de en 19de eeuw. Momenteel bevinden er zich vooral bebouwing van het eind van de 19de eeuw waaronder bepleisterde en beschilderde second-empiregevels. Beide straten zijn winkelstraten waardoor de voorgevel van de gelijkvloerse verdieping soms op brutale wijze werd (her)ingericht ten opzichte van de rest van het gebouw.¹⁰

Oude Beurs

Deze straat vormt de verbinding tussen het Vleeshuis en de Wolstraat. De oorspronkelijke naam (sedert 1273) is "Bullinck" of "Buelinckstrate", waarschijnlijk afgeleid van een eigennaam. In de 15de eeuw heet ze "Wolstraat" cf. de wolmagazijnen der Engelsen (sedert 1474), begin 16de eeuw krijgt ze haar huidige naam. In deze straat werd voor het eerst een lokaal, "Borze" genaamd opgericht, waar kooplieden en makelaars hun dagelijkse bijeenkomsten hadden (1353).¹¹

5.2 CARTOGRAFISCHE EN ICONOGRAFISCHE BRONNEN

Een belangrijke bron van informatie wordt geleverd door het historisch kaartmateriaal. Dit om na te gaan of er bebouwing is geweest op het terrein in historische tijden, of dat het landgebruik van het perceel is gewijzigd doorheen de tijd. Hierbij moet wel rekening gehouden worden met het feit dat de eerste bruikbare kaarten pas vanaf de 16de eeuw of later voorhanden zijn.

De eerste geraadpleegde kaart betreft *Antverpia* van Hieronymus Cock uit 1557. Aan de hand van deze kaart wordt duidelijk dat de gehele blok waarin de te onderzoeken percelen zich bevinden reeds volledig volgebouwd was rond het midden van de 16de eeuw.¹²

De situatie in de 17de eeuw kan afgeleid worden uit onder meer *Antverpia, nobile in Brabantia oppidum* van Braun en Hogenberg (1657).¹³ Duidelijk wordt dat deze nauwelijks verschilt van deze uit de 16de eeuw. Wel wordt een vermelding gemaakt van een constructie met toren centraal in het projectgebied.

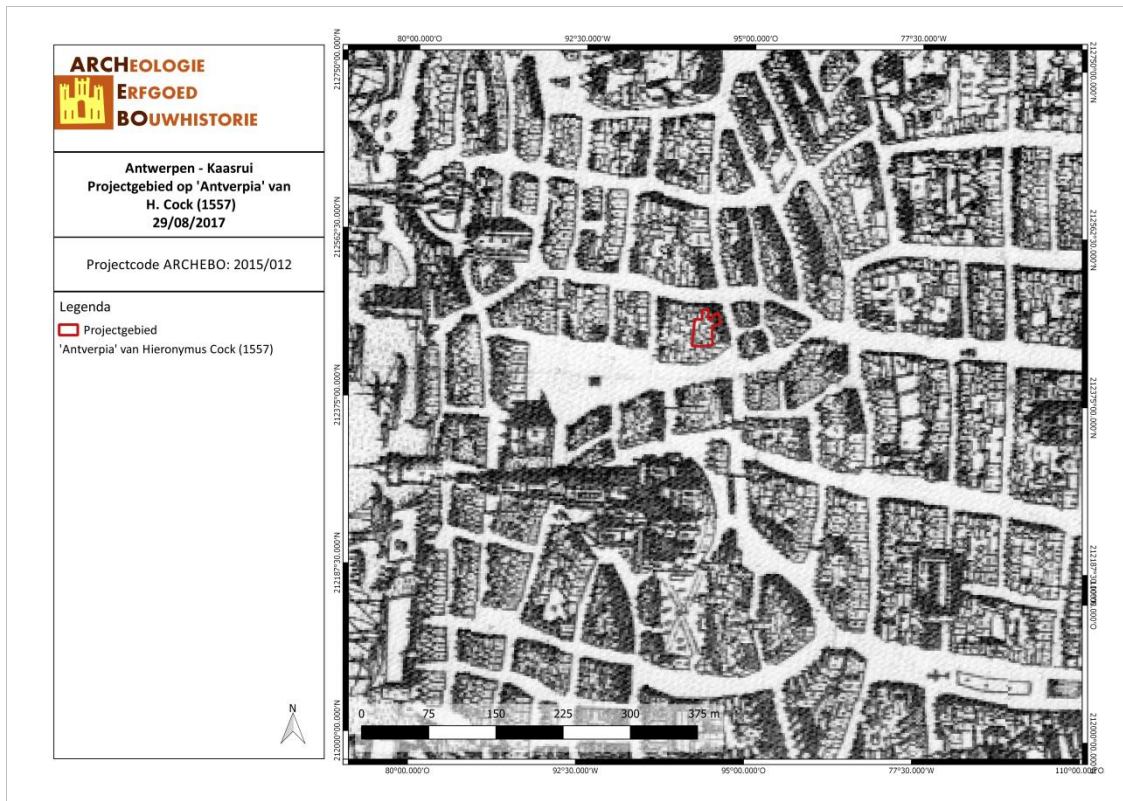
⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed, “Kaasrui”, *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 25 september 2016, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100854>.

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed, “Lange Koepoortstraat”, *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 1 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100871>.

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed, “Oude Beurs”, *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 25 september 2016, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100884>.

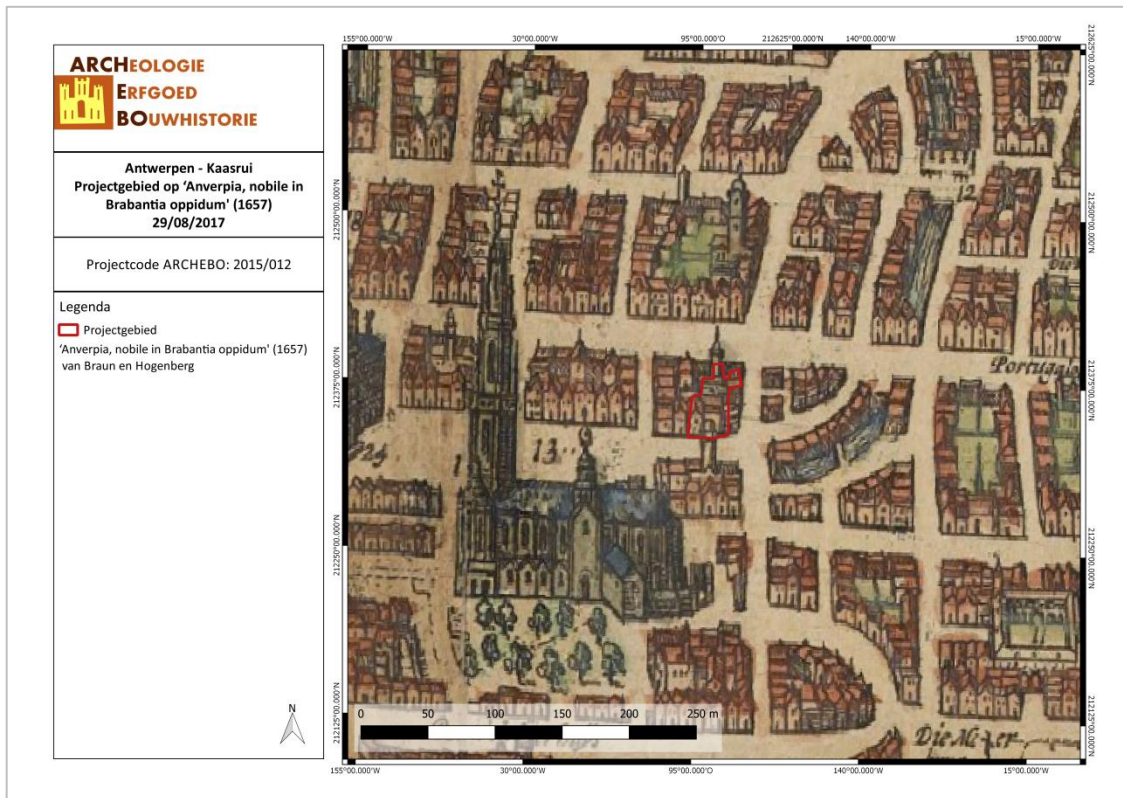
¹² “Geschiedenis van onze gewesten 800-1800”, geraadpleegd 1 september 2017, <http://users.telenet.be/historysite/maps1.html>.

¹³ Antique maps Paulus Swaen Auction, “BRAUN, G. / HOGENBERG, F. - Anverpia, nobile in Brabantia oppidum, . . (Antwerp)”, geraadpleegd 1 september 2017, <http://www.swaen.com/antique-map-of.php?id=22954>.

ANKA/17/08/29/5 - Digitale aanmaak

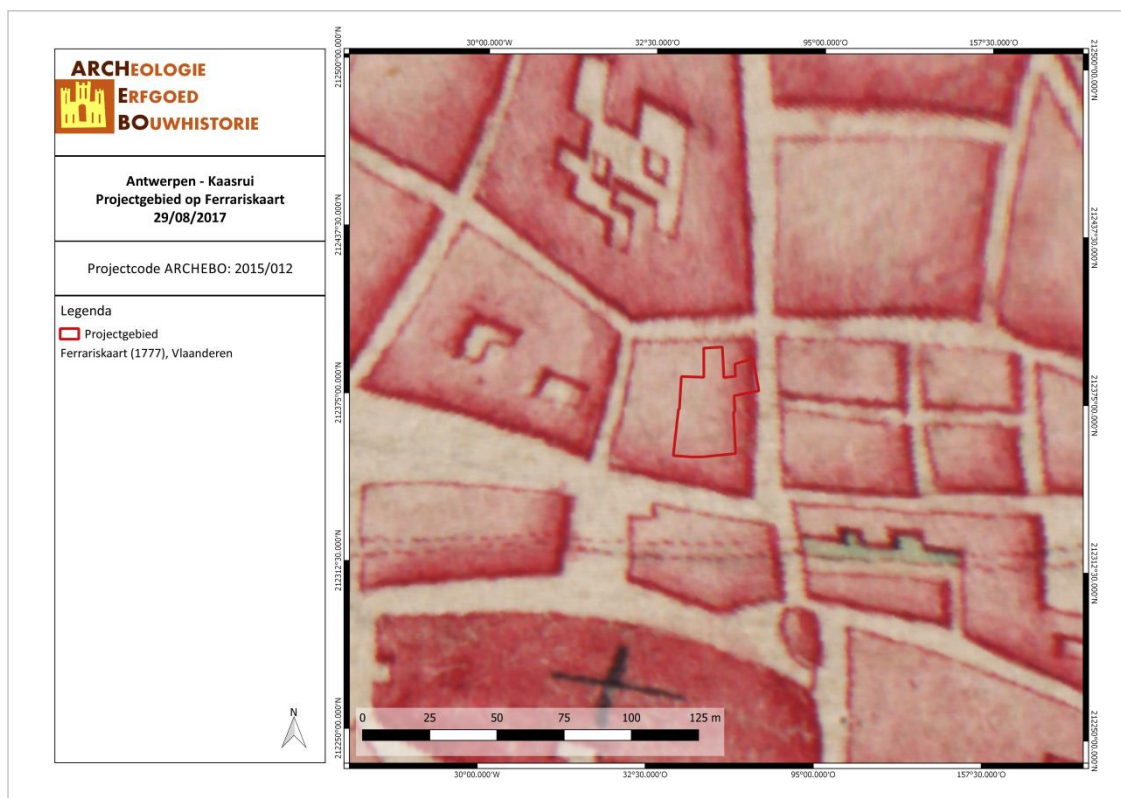
Figuur 10: Antverpia (H. Cock, 1557) met aanduiding van het projectgebied in rood (KBR, 2016).

ANKA/17/08/29/6 - Digitale aanmaak

Figuur 11: 'Anverpia, nobile in Brabantia oppidum' (1657) met aanduiding van het projectgebied in rood (KBR, 2016).

Verder zijn de Ferrariskaarten van belang. Deze kaarten zijn een verzameling van 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten van de Oostenrijkse Nederlanden. Ze zijn opgemaakt tussen 1771 en 1778 onder leiding van veldmaarschalk Joseph de Ferraris. De kaarten vormen de eerste systematische kartering van het Belgische grondgebied. Ook hier lijkt de gehele blok waarbinnen de te onderzoeken percelen zich bevinden, volgebouwd te zijn. Er kunnen geen details van de bebouwing afgeleid worden op de Ferrariskaart.

ANKA/17/08/29/7 - Digitale aanmaak

Figuur 12: Detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied (Geopunt, 2017).

Zowel de Atlas der buurtwegen als de Popp-kaarten zijn niet beschikbaar voor de stad Antwerpen. Om deze reden werd enkel de Vandermaelenkaart (1846-1854) geraadpleegd. De situatie op deze laatste kaart verschilt nauwelijks van deze voorgesteld op bovenstaande kaarten. Details van de bebouwing kan echter niet afgelezen worden van de bron.

ANKA/17/08/29/8 - Digitale aanmaak

Figuur 13: Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen (Geopunt, 2017).

5.3 ARCHEOLOGISCHE EN ERFGOEDKUNDIGE DATA

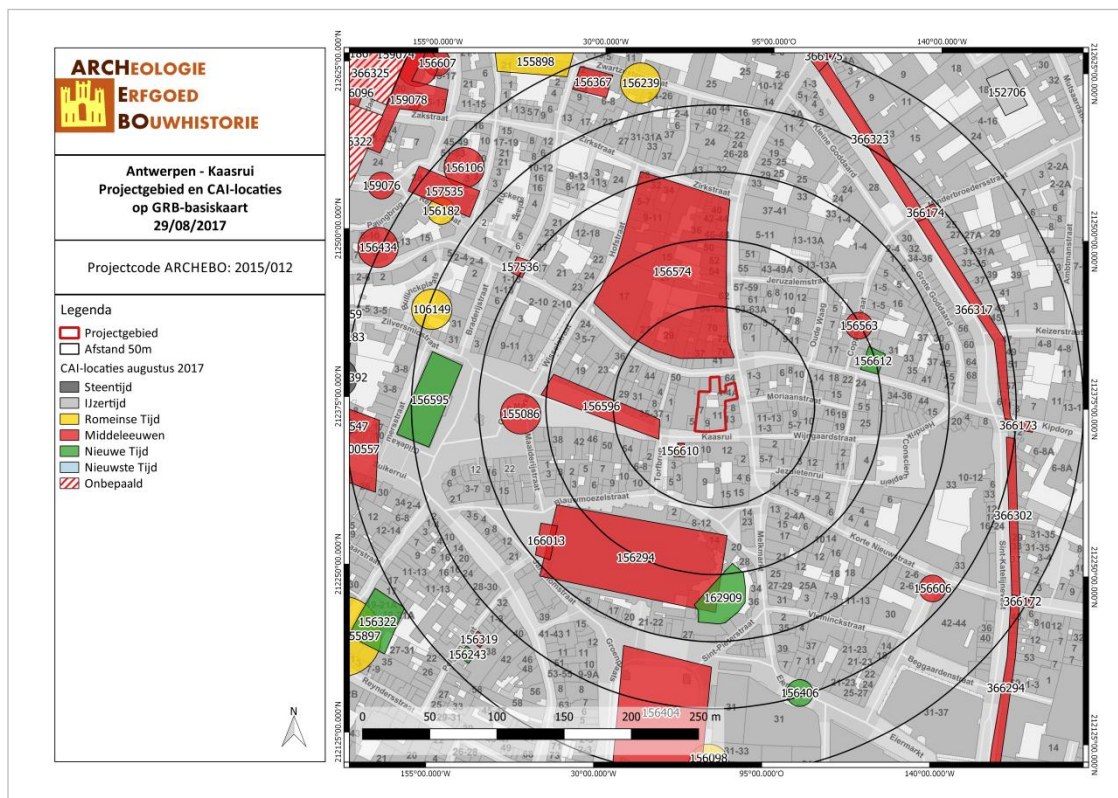
5.3.1 Centraal Archeologische Inventaris

In een straal van 250 meter rond het projectgebied bevinden zich een aantal gekende archeologische waarden. Deze worden weergegeven in onderstaande tabel. Het betreft voornamelijk sporen en structuren die gedateerd dienen te worden in de volle tot late middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Nochtans zijn in een straal van 250 meter eveneens vondsten aangetroffen uit de Steentijd en Romeinse Tijd.

Binnen het plangebied zelf zijn er geen archeologische waarden bekend. De Centrale Archeologische inventaris toont wel verschillende vondsten in de directe omgeving.

CAI-Locatie	Beschrijving	Datering
366172	St.Katelijnepoort (stadspoort)	Late middeleeuwen
366173	Wijngaardpoort (stadspoort)	Late middeleeuwen
366174	Minnepoort (stadspoort)	Late middeleeuwen
366175	Koepoort (stadspoort)	Late middeleeuwen
366294	Stadsvest 3 (wal)	Late middeleeuwen
366302	Stadsvest 4 (wal)	Late middeleeuwen
366317	Stadsvest 5 (wal)	Late middeleeuwen
366323	Stadsvest 6 (wal)	Volle middeleeuwen
366336	Oude stadskern 20 (wal)	Late middeleeuwen
100557	Suikerrui I (bebouwing / opgehoogde kelder onder overwelling)	Middeleeuwen
106149	Stadsparking (waterputten / beerputten)	Midden-Romeinse Tijd

366392	Kaasstraat I (vuurstenen bijl)	Steentijd
155086	Grote Markt I (houten pijlers / bewerkte dierenbeende)	Late middeleeuwen
155898	Veemarkt I (kuil met Romeins aardewerk / bebouwing)	Midden-Romeinse Tijd / Volle middeleeuwen
156098	Groenplaats 34-35 (steriele Gallo-Romeinse bodem)	Romeinse tijd
156106	Drie Hesperstraat I (buitenmuur burchtgracht)	Late middeleeuwen
156182	Repenstraat I (Gallo-Romeinse bodem / doorsnede buitenwand burchtgracht)	Romeinse Tijd / Volle middeleeuwen
156183	Kaasstraat II (afvalput)	Nieuwe Tijd (16de eeuw)
156239	Zwartzustersstraat I	Romeinse Tijd / Volle middeleeuwen
156243	Pelgrimsstraat 17 (bakstenen waterput)	Late middeleeuwen
156294	Onze-Lieve-Vrouwekathedraal (vlakgraven met grafgiften / waterput)	Volle middeleeuwen
156319	Pelgrimstraat 11 (bakstenen waterput)	Late middeleeuwen
156367	Zwartzustersstraat II (De Witte Engel) / (huis / waterput / beerput)	Volle en Late middeleeuwen
156404	Groenplaats I (vlakgraf)	Middeleeuwen
156406	Eiermarkt I (twee afvalputten)	Nieuwe Tijd (17de eeuw)
156434	E. van Dijckkaai - Palingbrug I (locatie van voormalige burchtgracht)	Late middeleeuwen
156563	Coppenolstraat I (afvalputten)	Late middeleeuwen / 16de eeuw
156574	Koraalberg 2 (kelders en funderingen met muurschildering)	Nieuwe Tijd (16de eeuw)
156595	Stadhuis (sporen voormalige indeling)	Nieuwe Tijd (16de eeuw)
156596	Grote Markt II (ophogingspakket)	Late middeleeuwen
156606	Sudermanstraat I (resten patriciërswooning / afvalput)	Late middeleeuwen
156610	Torfbrug 1 / Kaasrui 2 (stenen boog)	Late middeleeuwen
156612	Wolstraat 25 (muurschildering)	Nieuwe Tijd (17de eeuw)
157535	Vleeshuis (burchtgrachtvulling)	Middeleeuwen
157536	Lange Doornikstraat - Oude Beurs	Volle middeleeuwen
157547	Suikerrui 17-19 (kogelpot)	Volle middeleeuwen
162909	Nieuwerck (uitbreiding van kathedraal aan koorzijde, geofysisch onderzoek)	Nieuwe Tijd (16de eeuw)
166013	Tochtportaal van de Onze-Lieve Vrouwekathedraal (resten van skeletten)	Middeleeuwen

ANKA/17/08/29/9 - Digitale aanmaak

Figuur 14: Kaart met aanduiding van het projectgebied en de vondstlocaties uit de CAI (CAI, augustus 2017).

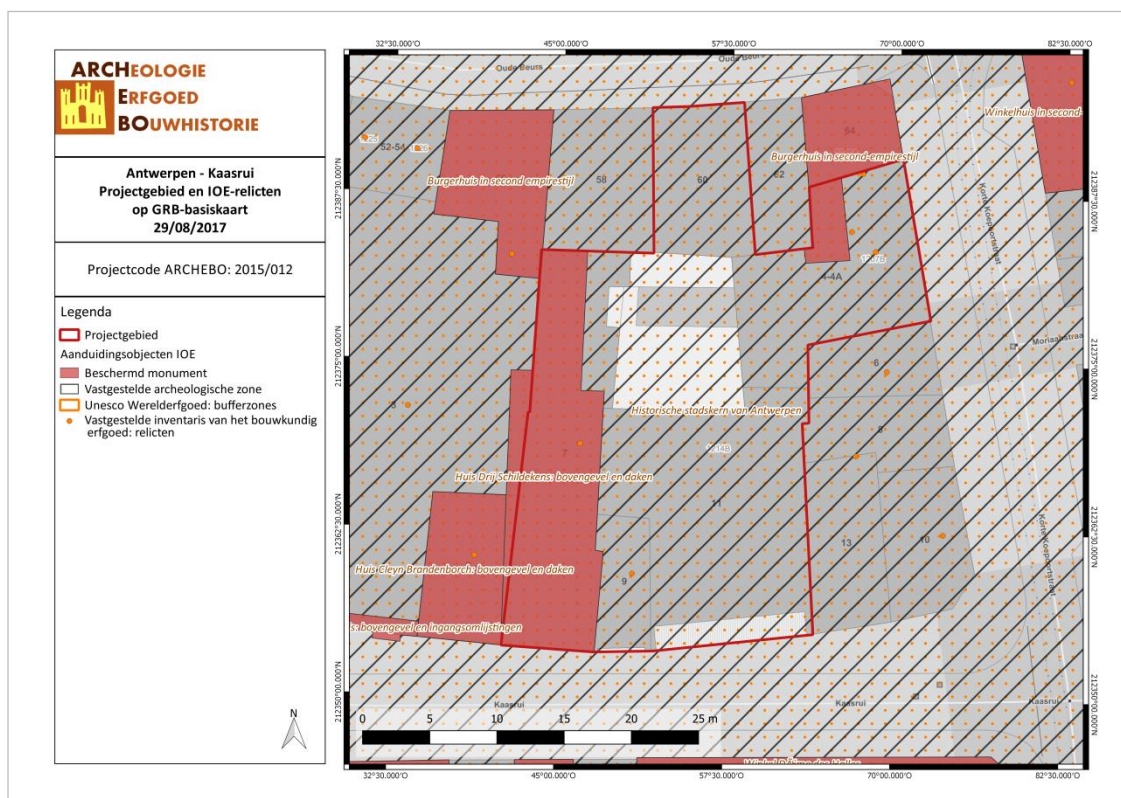
5.3.2 Inventaris Onroerend Erfgoed (IOE)

De Inventaris van het onroerend erfgoed biedt een overzicht van waardevol erfgoed in Vlaanderen. Zowel bouwkundig, archeologisch, landschappelijk als varend erfgoed zijn opgenomen in deze databank, goed voor meer dan 83.000 erfgoedobjecten in totaal. Op basis van diverse zoekcriteria kan er heel gericht naar de verschillende erfgoedobjecten zoeken. Erfgoedobjecten kunnen vastgesteld en/of beschermd zijn.¹⁴

Het projectgebied zelf bevindt zich in een vastgestelde archeologische zone en enkele gebouwen ervan staan genoteerd als beschermd monument en/of bouwkundig erfgoed.

Relict	Bescherming	Datering
Historische stadskern van Antwerpen	Vastgesteld archeologische zone	19/02/2016
Museum Plantin-Moretus: buffer	Unesco Werelderfgoed bufferzone	15/07/2005
Huis Drij Schildekens (bovengevel en daken) & Huis Gulden Hoofd	Beschermde monument	02/09/1976
Sint-Sebastiaan	Bouwkundig erfgoed	05/10/2009
Winkelhuis in neoclassicistische stijl	Bouwkundig erfgoed	05/10/2009

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Inventaris Onroerend Erfgoed", geraadpleegd 17 januari 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/>.

Het projectgebied valt binnen twee vastgestelde buffers. In 2016 werd de historische stadskern van Antwerpen beschermd als vastgestelde archeologische zone. De historische stadskern is het resultaat van eeuwenlange intense bewoning binnen de stedelijke grenzen waaronder verloren gegane stadspoorten.¹⁵ In 2005 werd een Unesco werelderfgoed buffer ingesteld rondom het Museum Plantin-Moretus. Het museum bevat een drukkerij en uitgeverij uit de renaissance en barok. De buffer omvat een groot deel van het historisch stadscentrum van Antwerpen in een omtrek van ca. 3 km.¹⁶

Op het adres Kaasrui 7 zijn de huizen 'Drij Schildekens' en 'Gulden Hooft' beschermd als monument en bouwkundig relict. Beide huizen dateren waarschijnlijk van ca. 1504. De huizen bestaat uit 4 traveeën met drie bouwlagen met trapgevel en een zadeldak daterend uit het vierde kwart van de 16de eeuw of het eerste kwart van de 17de eeuw.¹⁷ Op huisnummer 9 bevindt zich het huis 'Sint-Sebastiaan'. Het rijhuis bestaat uit twee traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak. De gevel is neorenaissancistisch van stijl uit het vierde kwart van de 19de eeuw. De datum van de oorspronkelijke bebouwing is niet gekend.¹⁸

¹⁵ "Historische stadskern van Antwerpen", *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 1 september 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11874>.

¹⁶ "Museum Plantin-Moretus: buffer", *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 1 september 2017, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/15003>.

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Drij Schildekens of Gulden Hooft", *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 1 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4203>.

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Sint-Sebastiaan", *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 1 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4204>.

Figuur 16: Huizen 'Drij Schildekens' en Gulden Hooft (AOE, 2006).

Figuur 17: Huis 'Sint-Sebastiaan' (AOE, 2006).

Figuur 18: Winkelhuis in neoclassicistische stijl (AOE, 2009).

Aan de Korte Koepoortstraat 4 bevindt zich het 'Winkelhuis in neoclassicistische stijl'. Het betreft een breedhuis in second-empirestijl met vijf traveeën en drie en een halve verdieping onder zadeldak, naar het ontwerp van architect Leclef. De bouwtoelating dateert van 1860. De houten winkelpui werd circa 1900 aangebracht.¹⁹

5.4 CONCLUSIE

Het onderzoeksgebied bevond zich op de rand van de ruienstad, de oudste middeleeuwse kern van Antwerpen. Reeds rond 1100 was dit gebied quasi volledig bebouwd en diende de O.-L.-Vrouwekerk buiten de verdedigingsgracht opgetrokken te worden.

Cartografisch materiaal toont aan dat het woonblok ook in latere periodes steeds bebouwd is gebleven. De bebouwing vanaf de late middeleeuwen, postmiddeleeuwse periode kan bestaan uit baksteen/natuursteen of een onderbouw in natuursteen met een bovenbouw in vakwerk.

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed, "Winkelhuis in neoclassicistische stijl", *Inventaris Onroerend Erfgoed*, geraadpleegd 1 september 2017, <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4260>.

6 STRATIGRAFISCH ONDERZOEK

6.1 INLEIDING

In het kader van de restauratie van het pand gelegen in de Korte Koepoortstraat 4 te Antwerpen werd er door de dienst Monumentenzorg van de Stad Antwerpen een onderzoek van de gevelafwerking gevraagd. Dit om een gefundeerde keuze voor de nieuwe afwerking mogelijk te maken.

De sonderingen werden vanuit een hoogtewerker uitgevoerd. Met een scalpel werden de verflagen trapsgewijs laag per laag vrijgelegd. De verflagen werden doorheen een loepbril visueel onderzocht, daarna werd de kleur aan de hand van een NCS-kleurwaaier bepaald. De lagen werden genummerd en van elke sondering werd een foto genomen. Alle gegevens worden in dit verslag samengevat in een fiche per sondering. Er werden negen sonderingen van de gehele stratigrafie gemaakt en tien controlesonderingen, waarbij enkel de onderste (oudste) afwerkingslagen werden vrijgelegd.

Bij het onderzoek van afwerkingslagen op buitengevels moet men steeds rekening houden met het feit dat deze afwerkingslagen constant aan weersinvloeden en mogelijke luchtvervuiling blootgesteld zijn of waren. Hierdoor kan er verkleuring en vervuiling optreden. Verder moet men rekening houden met een mogelijke verkleuring door bovenliggende verflagen. Onderstaande foto geeft een overzicht van de uitgevoerde sonderingen.

Foto 1: Foto met situering van S1, net onder dakgoot.

6.2 RESULTATEN

De straatgevel van het pand is geheel bepleisterd met een witte mortel, vermoedelijk een kalkmortel, met duidelijk zichtbare kleine zwarte (zand)korrels. De toplaag van deze pleisterlaag is meestal beige of grijs verkleurd. Deze verkleuring is mogelijk te wijten aan een impregnatielaag die voor het schilderen van de gevel werd aangebracht, zodat het bindmiddel van de verflaag niet in de pleisterlaag zou dringen. Een andere mogelijkheid is dat het bindmiddel (olie) van de bovenliggende verflagen in de pleisterlaag gedrongen is en dit de verkleuring heeft veroorzaakt.

Als eerste verflaag op de pleisterlaag is in bijna alle sonderingen een licht blauwgrijze verflaag aanwezig. Het feit dat deze verflaag een duidelijke blauwe tint heeft sluit uit dat het om een preparatielaag gaat. Het is waarschijnlijk dat dit de oorspronkelijke afwerkingslaag van de gevel is.

De kroonlijst bestaat uit hout en is bijgevolg niet bepleisterd. Hier lijkt de onderste (oudste) afwerking een gebroken witte verflaag met daarop een transparante okergele laag te zijn. Hierbij gaat het mogelijk om een transparante afwerkingslaag die vergeeld is.

6.3 SONDERINGEN

S1 (voorzijde van een blokje van de tandlijst onder de bakgoot)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Hout	
1	Gebroken witte verflaag met okerbruine transparante bovenlaag (mogelijk verkleurd)	S 1002 – Y50R S 4030 – Y10R
2	Grijs, niet homogeen, vermoedelijk olievert	Tussen S 2502 – B en S 4502 – B
3	Pakket van grijsbeige verflagen, vermoedelijk olievert, vrij hard en niet van elkaar te scheiden.	ca. S 2005 – Y20R en S 2010 – Y20R
4	Gebroken witte onderlaag met bruine bovenlaag	S 1005 – Y40R S 6010 – Y70R
5	Gebroken witte onderlaag met bruine bovenlaag	S 1005 – Y S 4020 – Y30R
6	Gebroken wit	S 1002 – Y
7	Grijsbeige	S 2005 – Y30R
8	Wit	
9	Wit (sterk vervuild), filmvormend, vermoedelijk synthetische vert	

Foto 2: Detail van S1.

S2 (achtergrond tandlijst. Hier werd enkel de onderste afwerkingslaag vrijgelegd)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Hout	
1	Gebroken witte verflaag met okerbruine transparante bovenlaag (mogelijk verkleurd)	S 1005 – Y S 3030 – Y10R

Foto 3: Detail van S2.

S3 (omlijsting van het zoldervenster, middentravee)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met grijsbeige impregnatie	
1	Licht blauwgrijs, bovenlaag lichtbeige (verkleurd door bovenliggende olieverflagen?)	S 1005 – B S 1005 – Y20R
2	Bruin	S4020 – Y20R
3	Bruin	S 6010 – Y30R
4	Grijsbruin	S 4010 – Y50R
5	Donkergrijs	S 6502 – R
6	Beige (mogelijk onderlaag van 7)	S 2010 – Y30R
7	Bruin	Tussen S 5010 – Y30R en S 5020 – Y30R
8	Lichtgeel	S 1010 – Y20R
9	Gebroken wit	S 1002 – Y50R
10	Wit	

Foto 4: Detail van S3.

S 4 en 5: in een zone waar het bovenliggende lagenpakket afbladert komen de onderliggende oudste lagen (1 en 2) vrij.

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met grijze impregnatie	
1	Gebroken wit	Iets lichter dan S 1002 – Y
2	Fragmente van een witte laag	

Foto 5: Detail van S4.
Foto 6: Detail van S5.

S6 (cordonlijst boven tweede verdieping)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met beige impregnatie	
1	Licht blauwgrijs, bovenlaag lichtbeige (verkleurd door bovenliggende olievlagen?)	S 2005 – B S 1005 – Y20R
2	Pakket van bruingrijze verflagen, vermoedelijk olievert, vrij hard en niet van elkaar te scheiden	
3	Lichtbeige met bruine bovenlaag	S 1005 – Y20R en S 5020 – Y40R
4	Blauwgrijs	S 2502 – B
5	Lichtbeige met bruine bovenlaag	S 1010 – Y20R en S 7010 – Y50R
6	Okerbeige	S 2010 – Y30R
7	Gebroken wit	S 1005 – Y30R
8	Wit	

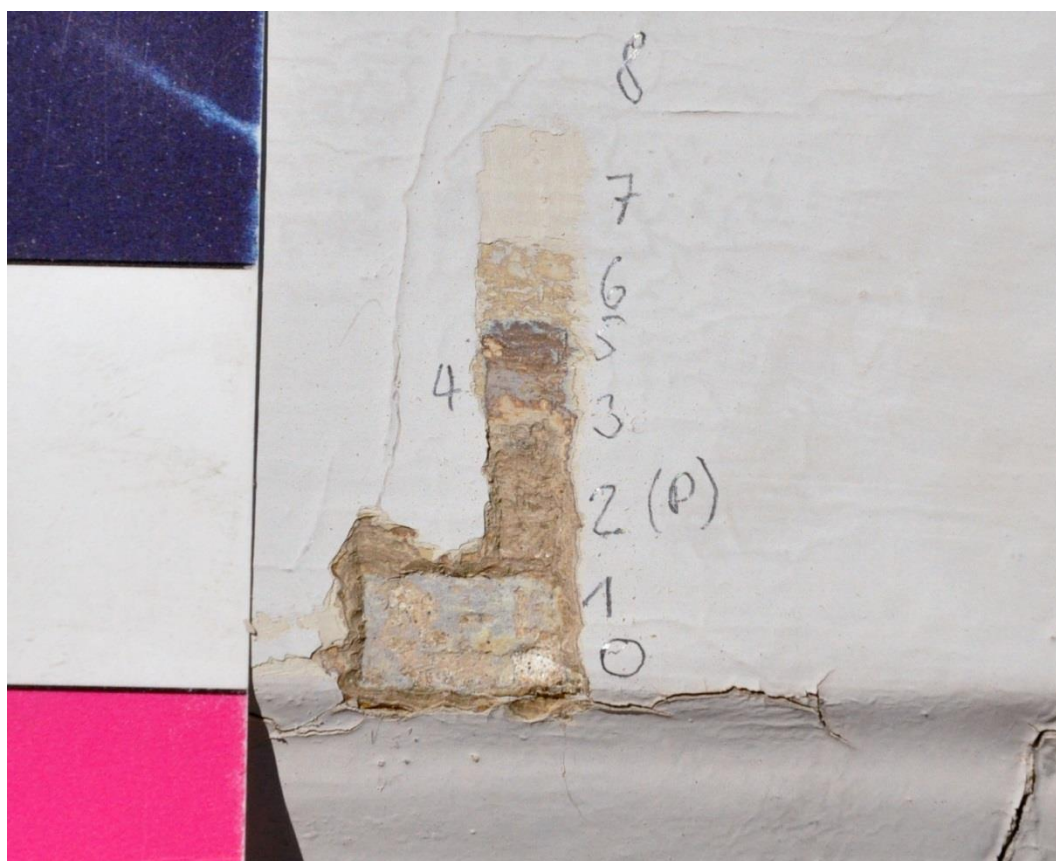

Foto 7: Detail van S6.

S7 (cordonlijst boven de tweede verdieping, controlesondering, hier werd enkel de onderste afwerkingslaag vrijgelegd)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met beige impregnatie	
1	Licht blauwgrijs met licht geelbeige bovenlaag	S 1002 – B en S 1010 – Y

Foto 8: Detail van S7.

S8 (binnenvlak van de bekroning van de vensteropening op de tweede verdieping, middentravee)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met beige impregnatie	
1	Licht blauwgrijs	S 1002 – B
2	Bruingrijs	S 2005 – Y20R
3	Pakket van grijsbeige verflagen, vermoedelijk olieverf, vrij hard en niet van elkaar te scheiden	
4	Grijsbeige	S 2005 – G80Y
5	Beige (mogelijk onderlaag van 6)	S 2010 – Y30R
6	Bruin	S 7010 – Y50R
7	Oker met gebroken witte onderlaag	S 2010 – Y30R en S 0505 – Y20R
8	Gebroken wit	S 1002 – Y
9	Wit	

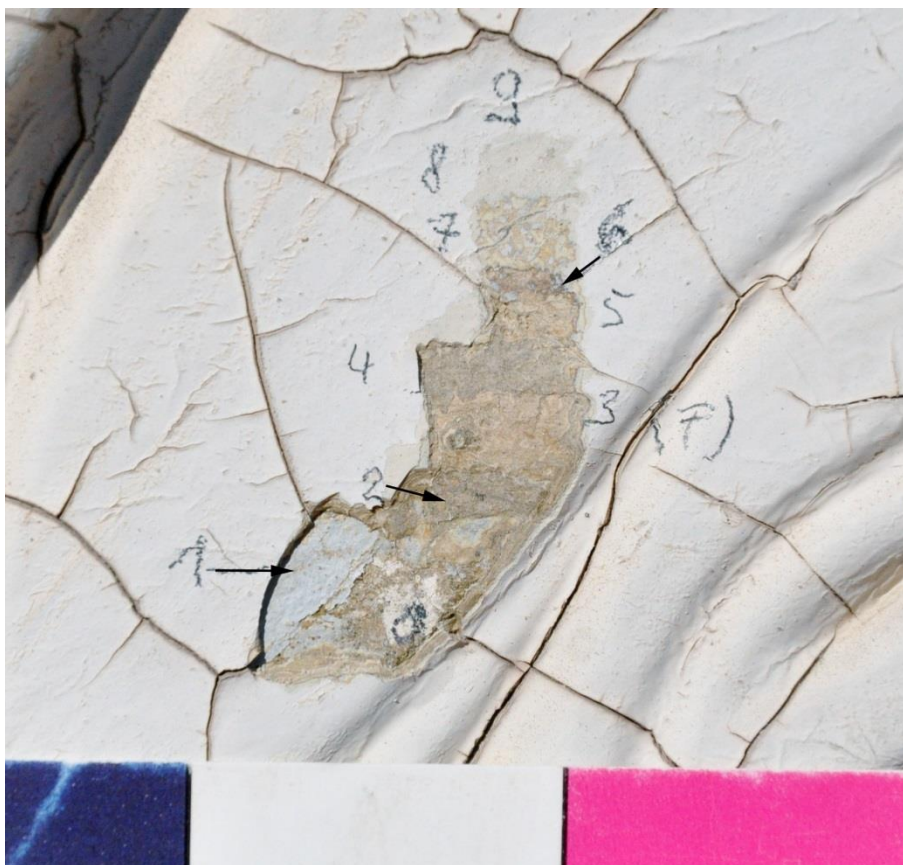

Foto 9: Detail van S8.

S9 (omlijsting van de bekroning van de vensteropening op de tweede verdieping, middentravee, controlesondering)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag (of zeer fijnkorrelige natuursteen?)	
1	Licht blauwgrijs	S 0505 – R80B

Foto 10: Detail van S9.

S10 (bloem boven de vensteropening van de tweede verdieping, middentravee)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met beige impregnatie	
1	Licht blauwgrijs	S 1005 – B20G

Foto 11: Detail van S10.

S11 (omlijsting van de bekroning van de vensteropening op de tweede verdieping, middentravee, controlesondering)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met beige impregnatie	
1	Licht blauwgrijs	S 1002 – B

Foto 12: Detail van S11.

S12 (omlijsting van de vensteropening op de tweede verdieping, middentravee, rechter stijl)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met geelbeige impregnatie	
1	Blauwig gebroken wit	S 1005 – R90B
2	Pakket van grijsbeige verflagen, vermoedelijk olievernaf, vrij hard en niet van elkaar te scheiden	
3	Grijsbeige	S 4010 – Y10R
4	Licht beige (mogelijk onderlaag van 5)	S 1005 – Y20R
5	Bruin	S 5020 – Y40R
6	Oker met gebroken witte onderlaag	S 2010 – Y30R en S 0505 – Y20R
7	Gebroken wit	S 1005 – Y
8	Wit	

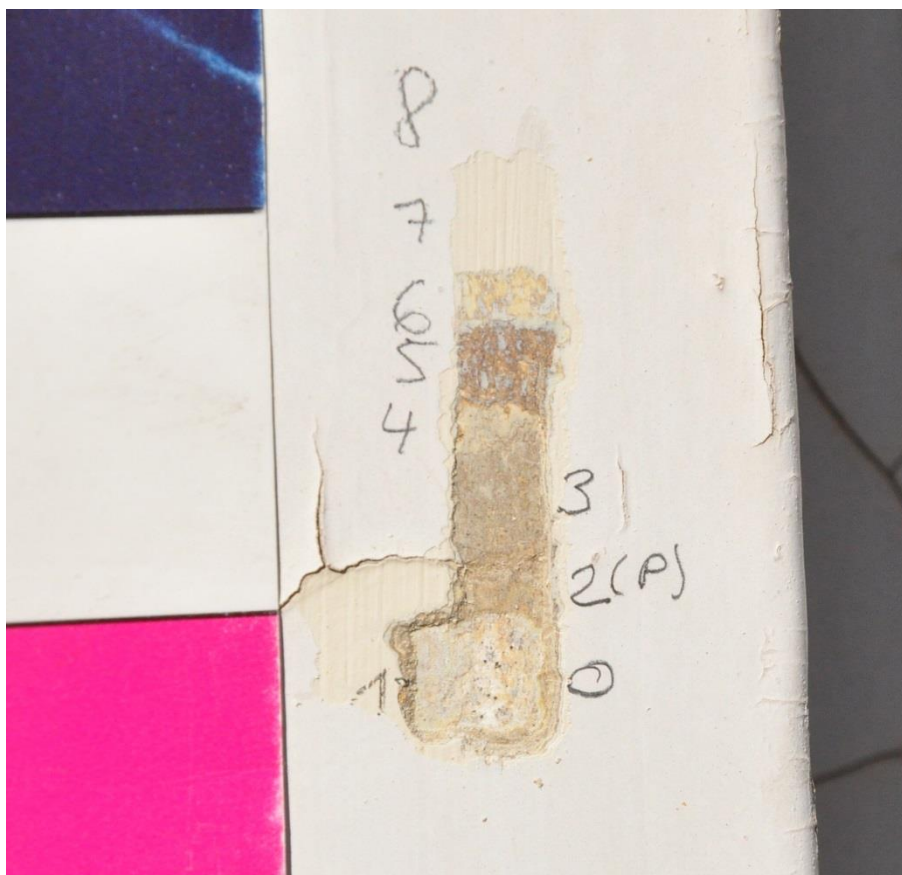

Foto 13: Detail van S12.

S13: hier werd er een sondering gemaakt om het materiaal van de vensterdorpels te achterhalen. Het is een donkergrijze natuursteen, vermoedelijk blauwe hardsteen, met een frijnslag bewerking.

Mogelijk was deze oorspronkelijk niet geschilderd.

Foto 14: Detail van S13.

S14 (vlakke omlijsting van de vensteropening op de eerste verdieping, middentravee, bovenaan rechts)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met lichtbeige impregnatie	
1	Lichtbeige, heterogene kleur, mogelijk een preparatielaag?	S 2502 – Y
2	Blauwgrijs	Iets grijzer dan S 2005 – B20R
3	Bruingrijs	S 5010 – Y10R
4	Donkergrijs	Tussen S 5502 – G en S 6502 – G
5	Bruingrijs	S 4010 – Y10R
6	Donker grijsbruin	S 7010 – Y10R
7	Medium grijs	S 2502 – G
8	Beige	S 4020 – Y20R
9	Gebroken wit	S 1005 – Y20R
10	Medium grijs	S 1502 – B
11	Lichtbruin met gebroken witte onderlaag	S 5020 – Y30R en S 1002 – Y
12	Donkerbruin met gebroken witte onderlaag	S 8005 – Y20R
13	Gebroken wit, mogelijk onderlaag van 14	S 1005 – Y
14	Bruingrijs	S 3005 – Y20R
15	Gebroken wit	S 1005 – Y
16	Wit	

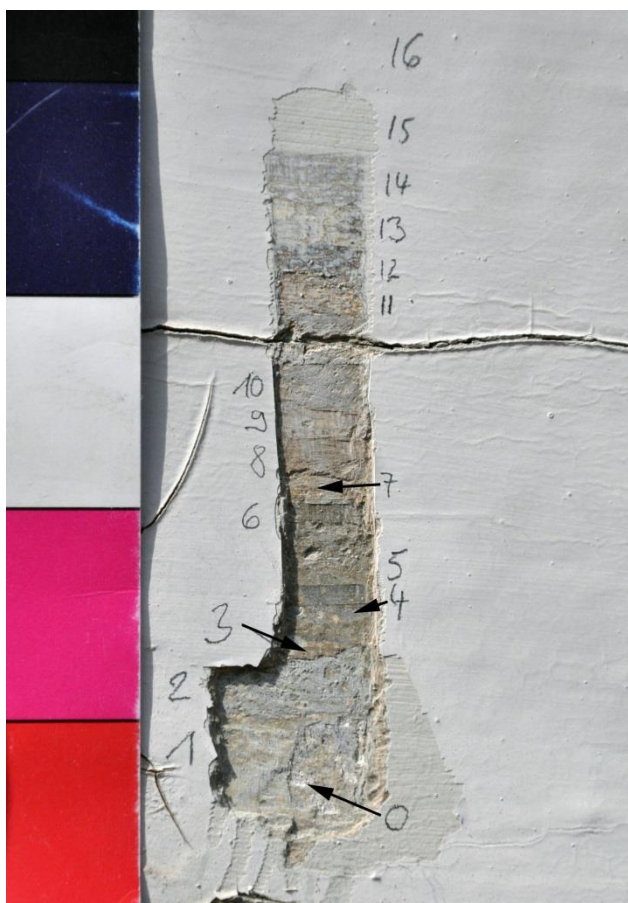

Foto 15: Detail van S14.

S15 (reliëfversiering van de sluitsteen van de vensteropening op de eerste verdieping, middentravee)

Hier werden enkel de oudste verflagen vrijgelegd.

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met lichtbeige impregnatie	
1	Licht grijsbeige, heterogene kleur, mogelijk preparatielaag?	Tussen S 1502 – G en S 1502 – B
2	Licht blauwgrijs	S 2502 – B

Foto 16: Detail van S15.

S16 (geprofileerde omlijsting van de vensteropening op de eerste verdieping, middentravee, bovenaan links.) De bovenste verlagen zaten in deze zone los, waardoor de onderste twee lagen gemakkelijk vrij te leggen zijn. Mogelijk zijn deze echter door vervuiling verkleurd.

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag	
1	Gebroken wit, toplaag vermoedelijk grijs verkleurd. Mogelijk preparatielaag	S 1002 – Y
2	Licht blauwgrijs	S 2005 – R80B

Foto 17: Detail van S16.

S17 (gevelvlak van de eerste verdieping, rechts van de middentravee)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met beigegrijze impregnatie	
1	Gebroken wit met beige toplaag, mogelijk door bovenliggende olieverflagen verkleurd	S 1002 – B
2	Medium grijs	S 2502 – Y
3	Lichtbruin met gebroken witte onderlaag	S 3020 – Y10R en S 1005 – Y30R
4	Pakket van grijsbeige verflagen, vermoedelijk olievert, vrij hard en niet van elkaar te scheiden	
5	Lichtbruin met gebroken witte onderlaag	S 3020 – Y20R en S 1005 – Y20R
6	Bruin met gebroken witte onderlaag	S 4020 – Y20R en S 1005 – Y
7	Bruingrijs met gebroken witte onderlaag	S 3005 – Y20R en S 1005 – Y
8	Gebroken wit	S 1005 – Y
9	Wit	

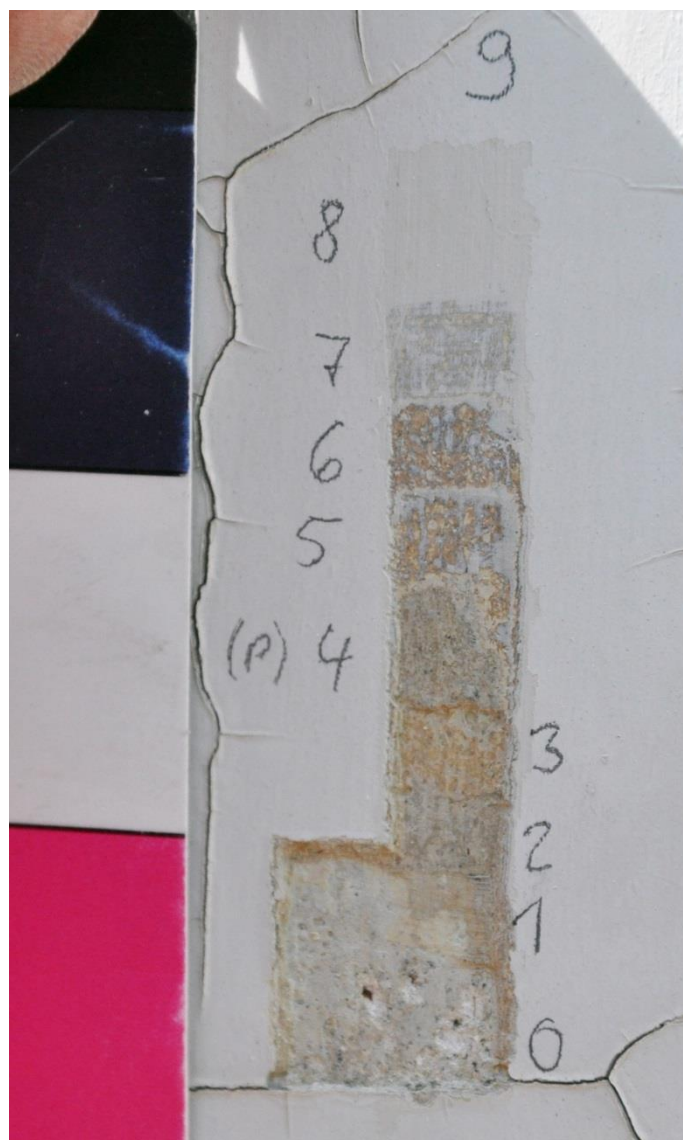

Foto 18: Detail van S17.

S18 (geprofileerde omlijsting van de vensteropening op de eerste verdieping, linker stijl, tweede travee van rechts)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag met gebroken witte impregnatie	
1	Licht blauwgrijs	Tussen S 1502 – B en S 2502 – B
2	Lichtbeige	S 2010 – Y20R
3	Grijsbeige	S 3010 – Y20R
4	Grijsbeige met gebroken witte onderlaag	S 2005 – Y50R en S 1005 – Y20R
5	Grijsbeige	S 3005 – Y20R
6	Grijs	S 3502 – Y
7	Lichtbruin met gebroken witte onderlaag	S 3020 – Y20R en S 1005 – Y20R
8	Bruin met gebroken witte onderlaag	S 4020 – Y20R en S 1005 – Y
9	Bruingrijs met gebroken witte onderlaag	S 3005 – Y20R en S 1005 – Y
10	Gebroken wit	S 1005 – Y
11	Wit	

Foto 19: Detail van S18.

S19 (opschrift boven de gelijkvloerse verdieping, links bovenaan de letter G van “M.RIGA”)

Laag	Beschrijving	NCS-waarde
0 (drager)	Pleisterlaag	
1	Okerbruin, mogelijk een preparatielaag, de zwarte korrels van de pleisterlaag zijn hierin nog zichtbaar. De vrij donkere kleur spreekt eerder voor een afwerkingslaag.	S 4020 – Y20R
2	Lichtbeige met grijze toplaag (mogelijk vervuiling)	Tussen S 1005 – Y30R en S 2010 – Y30R S 3005 – Y20R
3	Pakket van grijsbeige verflagen, vermoedelijk olieverf, vrij hard en niet van elkaar te scheiden	
4	Gebroken witte onderlaag met daarop grijsbruin en rood (letter). Op de rode verflaag ligt nog een donkerdere transparante laag, mogelijk een glaci	S 0502 – Y S 5010 – Y10R en S 2570 – Y90R

5	Gebroken witte onderlaag met daarop grijsbeige en rood (letter).	S 1005 – Y30R S 2005 – Y40R en S 3060 – Y90R
6	Gebroken witte onderlaag met daarop grijs en rood (letter).	S 1005 – Y S 1502 – G en tussen S 2070 – Y80R en S 2070 – Y90R
7	Blauwgrijs	S 3010 – R90B
8	Lichtgrijs en rood (letter)	S 2000 – N en S 2570 – Y90R

Foto 20: Detail van S19.

7 ARCHEOLOGISCHE OPGRAIVING

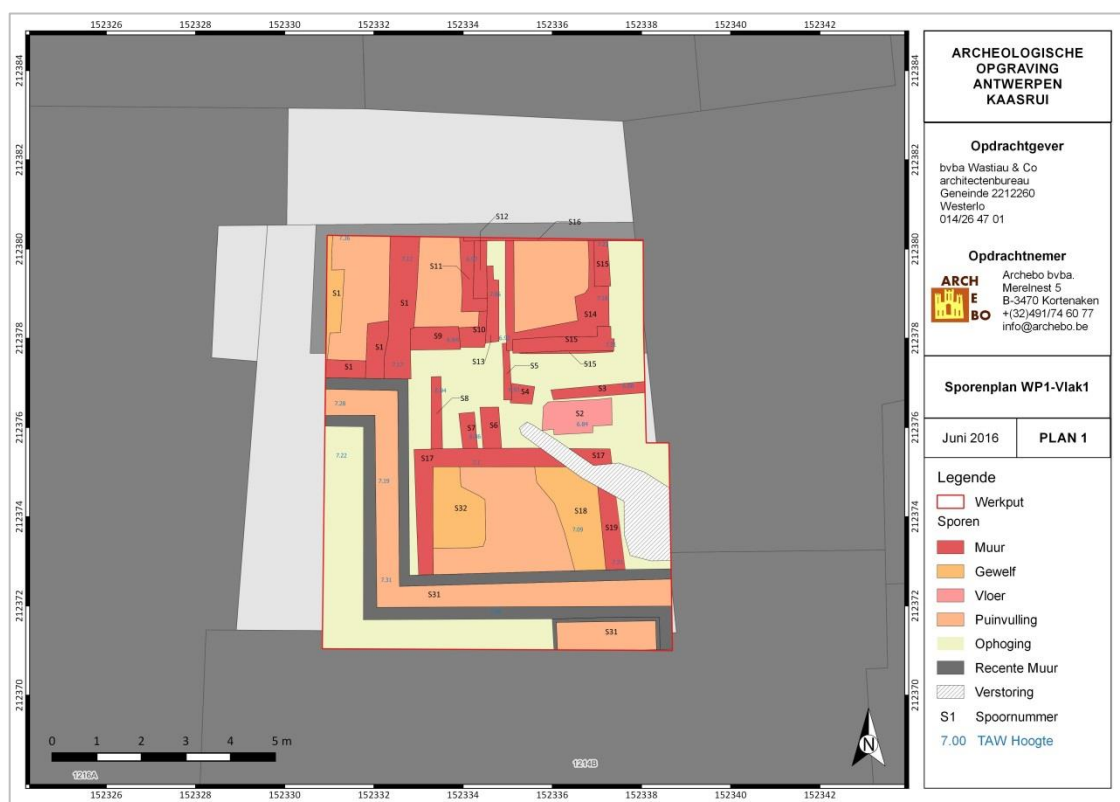
7.1 METHODIEK OPGRAIVING

Het terreinwerk werd in enkele fases uitgevoerd. De eerste drie fases omvatten het onderzoek dat uitgevoerd werd ter hoogte van de liftschacht. In deze zone werden in totaal drie archeologische vlakken aangelegd. Fase IV omvat het handmatig uitgraven van enkele afvoerputten. Fase V omvat de opgraving ter hoogte van de fietsenstalling. Binnen de aanwezige kelders bevond zich een puinpakket waarin weinig tot geen stratigrafie herkend kon worden. Tussen de kelders bevond zich een ophogingspakket met enkele meer humeuze lagen. In totaal werden vier archeologische vlakken aangelegd in dit pakket.

7.2 RESULTATEN OPGRAIVING

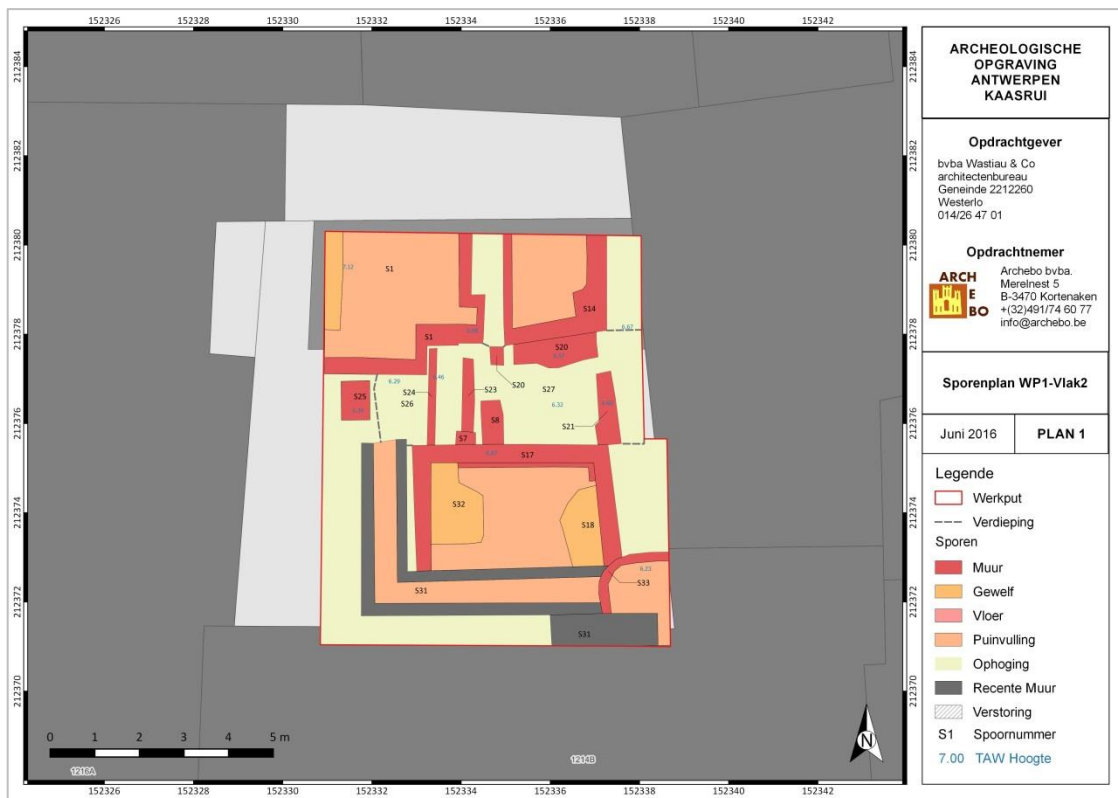
7.2.1 Archeologische niveaus

Er werden in totaal vier archeologisch interessante niveaus aangetroffen. Deze bevonden zich respectievelijk tussen 7.31 en 6.84 m TAW, 6.67 en 6.32 m TAW, 5.42 en 5.34 TAW en tot slot 5.15 en 5.12 TAW.

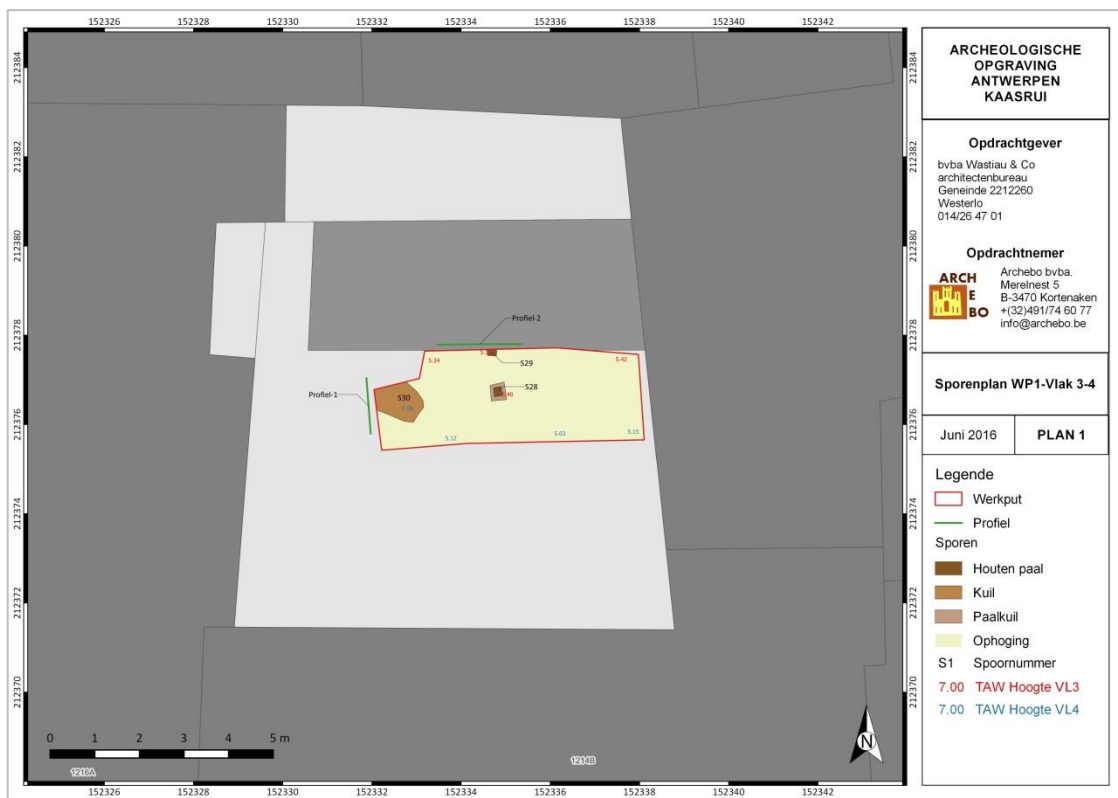
ANKA/16/06/11 - Digitale aanmaak

Figuur 19: Sporenplan WP1 – Vlak 1 (ARCHEBO bvba, juni 2016).

ANKA/16/06/12 - Digitale aanmaak

Figuur 20: Sporenplan WP1 – Vlak 2 (ARCHEBO bvba, juni 2016).

ANKA/16/06/13 - Digitale aanmaak

Figuur 21: Sporenplan WP1 – Vlak 3-4 (ARCHEBO bvba, juni 2016).

7.2.2 Archeologische sporen en structuren

7.2.2.1 Fase I

Tijdens deze fase werd de vloer van de bestaande kelder uitgebroken, waarna er een eerste archeologische vlak werd aangelegd. Dit niveau betrof een ophooglaag, waarin buiten twee aanleggleuven voor muren geen sporen werden aangetroffen. Het TAW-niveau van dit vlak bevond zich tussen tussen 7.31 en 6.84 m TAW.

Foto 21: Vlakfoto van werkput 1 vlak 1 (ARCHEBO bvba, 2016).

Foto 22: Foto van het oostprofiel onder de bestaande keldervloer (ARCHEBO bvba, 2016).

7.2.2.2 Fase II

In het in de vorige fase aangelegde vlak, diende de eigenlijke liftput, waarvan de afmetingen 2,20 m bij 2,20 m bedragen, met een diepte van ca. 1,80 m diep uitgegraven te worden.

Het profiel van de liftput werd gedocumenteerd en ingemeten. Hierbij werd duidelijk dat de moederbodem zich ca. 0,30m-0,40m onder de keldervloer bevond. Dit moedermateriaal bestaat uit geel/grijs zand waarin lagen met veel schelpmateriaal voorkomen. In het profiel tekende zich een puinkuil (S1.003) af. Uit deze kuil werd een glazen fles ingezameld.

Foto 23: Oostprofiel van de liftschacht (ARCHEBO bvba, 2016).

Bedoeling is dat in een volgende fase het overige deel van het vlak nog ca. 0,30m verlaagd zal worden. Bij het uitgraven van de liftput werd, uit praktische overwegingen, reeds een klein stukje ten zuiden van de put verlaagd en gedocumenteerd. Hier werd een Oost-west georiënteerde muur aangetroffen van 52cm breed. Deze muur was opgebouwd uit grote baksteenbrokken (26x12x6) en zandige kalkmortel. De recente keldervloer was over deze muur gelegd en een het muurwerk werd eveneens doorbroken door een muur van de huidige kelder.

Haaks op deze muur (S1.001) bevond zich nog een tweede spoor (S1.002). Dit muurwerk, bestaande uit baksteenbrokken die op hun lange zijde lagen en zandige mortel, kon niet duidelijk worden geïnterpreteerd. Mogelijk betreft het een omgevallen muurdeel van de andere muur (S1.001). Er werden geen verdere sporen aangetroffen in dit deel van het vlak.

Foto 24: Vlakfoto van spoor 1 en 2 (ARCHEBO bvba, 2016).

Figuur 22: Kaart met aanduiding van sporen 1 tot 3 in werkput 1 (ARCHEBO bvba, 2016).

7.2.2.3 Fase III

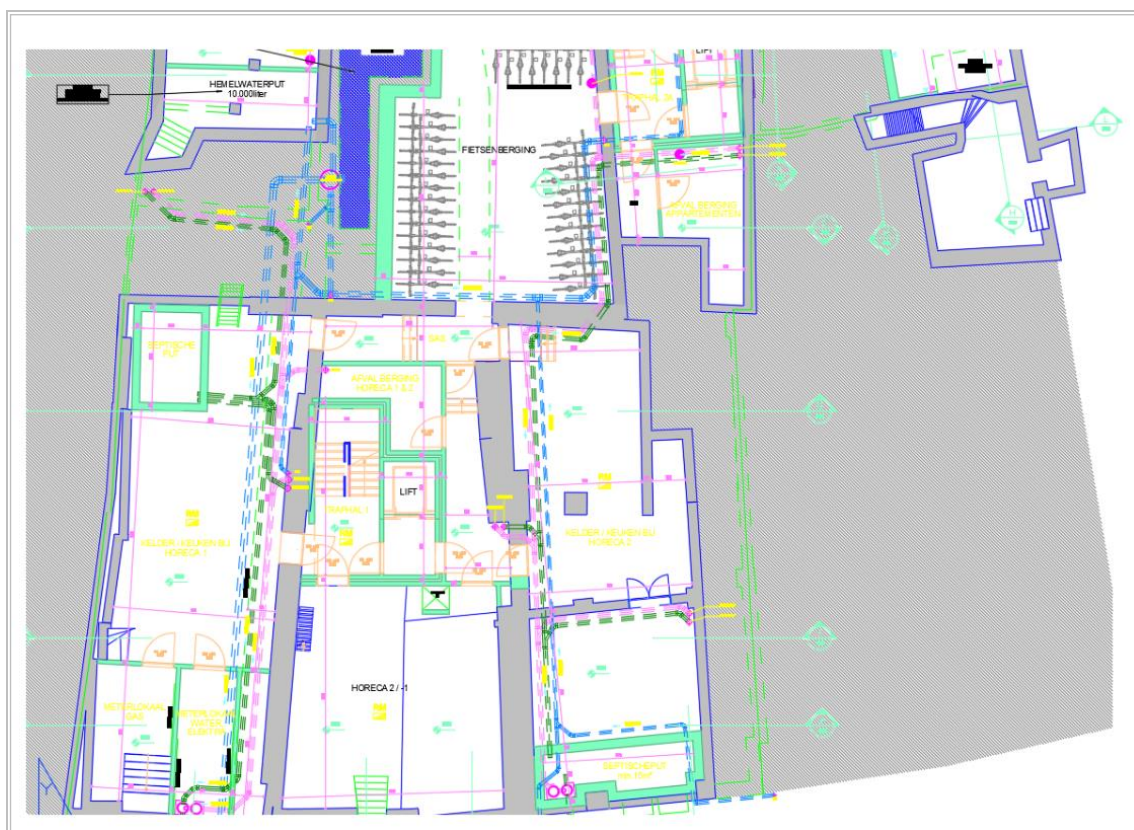
Tijdens deze fase werd het aangelegde vlak onder de bestaande keldervloer ter hoogte van de liftschacht nog een dertigtal cm dieper aangelegd. Omwille van de zware regenval en het veelvuldig rijden over de bodem met zware machines, was het aangelegde vlak niet meer archeologisch leesbaar.

Foto 25: Werkput 2 (ARCHEBO bvba, 2016)

7.2.2.4 Fase IV

Tijdens deze fase werden ter hoogte van twee geplande afvoerputten twee kleine putten (1 x 1 m) tot ca. 50 cm onder de bestaande vloer gegraven. Dit onderzoek leverde geen sporen op.

LEGENDE	
	BESTAANDE TE BEHOUDEN KONSTRUKTIE
	BESTAANDE TE SLOPEN KONSTRUKTIE
	METSELWERK IN GEVELSTEEN
	METSELWERK IN SNELBOUW OF BETONBLOKKEN
	METSELWERK IN CELLENBETONBLOKKEN
	NIET GEWAPEND BETON
	GEWAPEND BETON OF WELFSELS
	HELLINGSBETON - CHAPE - UITVULLINGSBETON
	HOUT
	THERMISCHE ISOLATIE
	NATUURSTEEN (ARDUIN)
	VERLUCHTINGSKANAAL
	ROOKKANAAL
	STAALPROFIELEN
	VOCHTISOLATIE
	RIOLERINGSLEIDING HUISHOUDELIJKAFVALWATER
	RIOLERINGSLEIDING FECALIEN
	RIOLERINGSLEIDING HEMELWATER
	AFTAPPUNT HEMELWATER
	ROOKMELDER
	ZONE BESTAANDE BUREN

Figuur 23: Toekomstplan (ARCHEBO bvba, 2016).

7.2.2.5 Fase V

Op het terrein werden drie kelders aangetroffen die telkens in verbinding stonden met aanwezige kelders onder het huidige gebouw of met kelders van de buren. Deze kelders waren gevuld met een grof puinpakket waarin weinig tot geen stratigrafie in herkend kon worden. Ze waren ook deels verstoord door recentere nutsleidingen.

Het gaat om oudere kelders en funderingen die werden aangepast/vernieuwd.

Foto 26: Kelder S1-9-10-11 (ARCHEBO bvba, 2016).

Foto 27: Kelder S17 (ARCHEBO bvba, 2016).

Foto 28: Kelder S14-15 (ARCHEBO bvba, 2016).

Tussen de kelders bevond zich een strook die enkel op het eerste vlak een deel van een vloer en enkele funderingsmuurtjes bevatte. Dit deel werd laagsgewijs verdiept, maar er konden geen sporen ontwaard worden. Het gaat duidelijk om een ophogingspakket met enkele meer humeuze lagen. In dit pakket werd zeer weinig materiaal aangetroffen. Het weinige materiaal kan echter in de middeleeuwen geplaatst worden.

Op vlak 3 werden twee houten paaltjes aangetroffen. Op vlak 4 werd een kuil aangetroffen, maar deze bevond zich op het toekomstige niveau en werd niet verder onderzocht.

Foto 29: Vlak 1 (ARCHEBO bvba, 2016).

Foto 30: Vlak 4 (ARCHEBO bvba, 2016).

7.2.3 Archeologische vondsten

7.2.3.1 Aardewerkvondsten

Algemeen kan er gesteld worden dat de site zeer weinig vondstenmateriaal bevatte. Tijdens fase I tot en met III werd geen schervenmateriaal aangetroffen. Dit was wel het geval tijdens fase IV. In werkput 2 van deze fase werden onder een oude vloer, die zich net onder de bestaande vloer bevond, 6 scherven

geglazuurd roodbakkend en witbakkend aardewerk aangetroffen. Deze stukken dienen als post-middeleeuws gedateerd te worden.

Foto 31: Aardewerk aangetroffen in werkput 2 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

7.2.3.2 Muurfragmenten

Tijdens de verschillende fases werden bakstenen van de verschillende muren/structuren ingezameld. Al deze vondsten worden met afmeting beschreven in de vondstenlijst (in bijlage).

De afmetingen van de aangetroffen bakstenen kunnen een indicatie geven van de ouderdom van het metselwerk en dus de ouderdom van de aangetroffen kelders. De oudste aangetroffen bakstenen in de Lage Landen hebben aanzienlijke maten die waarschijnlijk zijn afgeleid van de voetmaat (30 x 15 x 10 cm en groter). De term baksteen kent zijn introductie in 14de-eeuwse bronnen zoals de rekeningen van de abdij van Egmond in 1387 ('dubbel backens stiens'). De term 'brik' komt vooral voor in (Zuid-) Nederlandse bronnen uit het huidige België en Zuid-Limburg. In de loop van de 13de eeuw komen grotere bakstenen voor die minder zorgvuldig gevormd zijn ten opzichte van voorgaande periodes. De 13de eeuw is vermoedelijk de start van de massaproductie van bakstenen. Hierna nemen de baksteenformaten af in grootte. De tendens zet zich echter niet simultaan door in elke regio. In het huidige Nederland verkleinden de baksteenformaten het snelst in Holland, de Utrechtse Vecht, de zuidrand en het IJsselmeer en West-en Midden-Brabant. Door het verkleinde formaat, verminderde eveneens de droog- en baktijd waardoor de kwaliteit van de bakstenen geleidelijkaan toenam.²⁰ Voor de regio Brabant (stad Antwerpen inclusief) zijn er geen specifieke publicaties in verband met de evolutie van de baksteenformaten voorhanden.

De onderstaande bakstenen werden aangetroffen in werkvlak 1, in sporen 3 tot en met 15.

²⁰ Michiel van Hunen, *Historisch metselwerk: instandhouding, herstel en conservering* (WBOOKS, 2012), 22–23.

Foto 32: Baksteen projectcode 3 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).

Foto 33: Baksteen projectcode 4 (ARCHEBO bvba, 30/08/2016).

Foto 34: Baksteen projectcode 5 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 35: Baksteen projectcode 6 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 36: Baksteen projectcode 7 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 37: Baksteen projectcode 8 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 38: Baksteen projectcode 9 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 39: Baksteen projectcode 10 (ARCHEBO bvba,

30/08/2017)

Foto 40: Baksteen projectcode 11 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 41: Baksteen projectcode 12 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 42: Baksteen projectcode 13 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

Foto 43: Baksteen projectcode 15 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017)

De datering van bakstenen is interessant voor de datering van gebouwen of structuren. De vermelde bronnen bieden een consensus dat doorheen de tijd (vanaf de 13de eeuw) de formaten verkleinen ten voordele van de kwaliteit en het bouwproces. De exacte afmetingen echter verschillen per regio en zelfs per stad. De stad Zwolle hanteerde bijvoorbeeld gedurende de 15de eeuw drie categorieën van officiële formaten.²¹

Op basis van de geraadpleegde bronnen en eigen vergelijkingsmateriaal kunnen de aangetroffen bakstenen als volgt gedateerd worden²²:

Projectcode	Projectgegevens	Hoogte	Breedte	Diepte	Mogelijke datering
3	WP 1 / BS kruisribgewelf	1) 6 – 6,5	22,5	12,5	ca. 1500 - 1550
		2) 6	26 -27	12	tussen 1350 en 1550 (Rooswinkel)
4	WP 3 / vloer	3,5	23,5	11 – 11,5	onbekend
5	WP 1 / SP 3	5 -6	19,5	9 – 10,5	onbekend
6	WP 1 / SP 6	7,5 – 8	20 -21	13,5 – 15	onbekend
7	WP 1 / SP 7	6,5 -7	27,5 - 28	13 -14	tussen 1350 en 1550 (Rooswinkel)
8	WP 1 / SP 9	4,5	21,5 – 22,5	10	ca. vanaf 1550

²¹ H. Janse, "Baksteen - Brick", *Restauratievademecum*, 1989.

²² Vincent Debonne, "Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400 (text)" (Doctoraatsverhandeling, KU Leuven, 2015); Hunen, *Historisch metselwerk*; Janse, "Baksteen - Brick"; E. J. Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen: verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie* (Primavera Pers, 1997); Jan Claesen e.a., "Eindverslag wetenschappelijke vraagstelling Oud-Heverlee - Spaans Dak", Wetenschappelijke vraagstelling (Kortenaken: ARCHEBO bvba, maart 2017), ARCHEBO bvba.

9	WP 1 / SP 8	6 -7	20 – 21,5	8,5 -10	ca. vanaf 1550
10	WP 1 / SP 13	7 – 7,5	19 -20	14	onbekend
11	WP 1 / SP 10	6	24,5	11	ca. 1500 -1550
12	WP 1 / SP 21	5 – 5,5	22 – 22,5	11	ca. 1500 - 1550
13	WP 1 / SP 25	6 – 6,5	26	12,5 – 13	tussen 1350 en 1550 (Rooswinkel)
15	WP 1 / SP 2	3 – 3,5	23,5 – 24	ca. 13	rond 1400 ²³

De bakstenen afkomstig van een kruisribgewelf (projectcode 3) kunnen gedateerd worden in de 16de eeuw (eerste helft en tweede helft). Gelijkaardige afmetingen werden aangetroffen in een huis in de Gouvernementstraat 34 in Gent.²⁴ De afmetingen van de baksteen uit projectcode 5 komt overeen met bouw materiaal uit de Leeuwentoren van Ieper. Gezien de geografische verschillen wordt de datering van eind 14de eeuw niet overgenomen.²⁵ De bakstenen met projectcodes 3b, 7 en 13 zijn van het type 'Rooswinkel' dat vooral voorkwam in Friesland. . In Friesland en Groningen kwam er in de loop van de 15de eeuw een steen van een wat kleiner formaat bij (ca. 26 x 12 x 6 cm).²⁶ Hetzelfde formaat werd aangetroffen bij historische panden in Zwolle, Deventer, Arnhem, Amsterdam en 's Hertogenbosch met een datering tussen 1280 en 1552.²⁷ Het formaat werd recentelijk echter aangetroffen bij opgravingen aan restaurant Spaans Dak in Oud-Heverlee. De bakstenen hebben de afmetingen 26x12,5x6 cm. De fundamenten werden gesitueerd na de verkoopakte van 1383 maar voor de bouw van het huidige 16de-eeuwse jachthuis. Vergelijkend onderzoek in Mechelen toont aan dat dergelijk formaat voorkwam vanaf de 13de eeuw. De muurresten werden hier gedateerd als zijnde eind 15de eeuw.²⁸ Het formaat 'Rooswinkel' kan in het hertogdom Brabant gesitueerd worden tussen de helft van de 14de eeuw en de helft van de 16de eeuw.

De algemene conclusie is dat vergelijkingsmateriaal nodig om een juistere datering te kunnen geven van de aangetroffen muurresten.

7.2.3.3 Metaaldetectie

In totaal werden 5 nummers aan metaaldetectievondsten toegekend. Al deze vondsten werden aangetroffen tijdens fase V. MD2 betreft een biljoenen munt, namelijk een Dubbele Parisis geslagen onder Filips IV van Frankrijk (1285-1314) en werd gevonden tijdens de aanleg van het eerste vlak. Andere vondsten afkomstig uit dit vlak zijn een niet nader te determineren munt, een loodprop, knoop en koper plaatje (MD5).

²³ Debonne, "Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400 (text)", 248; Vincent Debonne, "Nieuwe inzichten in de bouwgeschiedenis van de Sint-Janskerk in Mechelen", *Relicta* 10 (2013): 229–38.

²⁴ Vincent Debonne, "Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400 (bijlagen en figuren)" (Doctoraatsverhandeling, KU Leuven, 2015), 149; Janse, "Baksteen - Brick".

²⁵ Debonne, "Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400 (bijlagen en figuren)", 118.

²⁶ Haslinghuis en Janse, *Bouwkundige termen*, 230.

²⁷ Janse, "Baksteen - Brick", z.p.; Hunen, *Historisch metselwerk*, 21.

²⁸ Claesen e.a., "Eindverslag wetenschappelijke vraagstelling Oud-Heverlee - Spaans Dak".

Foto 44: Vondst M2 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

Foto 45: Vondst M2, weerszijde (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

Foto 46: Vondst M5 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

Volgende vondsten werden gedaan tijdens de aanleg van het derde vlak; een fragment van een zilveren Denarius geslagen te Leuven op naam van Hendrik I van Brabant (MD1; 1235-1261), een profielgesp (MD3) en een rechthoekige gesp (MD4), beiden te dateren tussen 1200-1500.

Foto 47: Vondst M3 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

Foto 48: Vondst M4 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

Foto 49: Vondst M1 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).

8 EVALUATIE, WAARDERING EN AANBEVELINGEN

8.1 EVALUATIE EN BEANTWOORDING ONDERZOEKSVRAGEN

In het kader van de stedenbouwkundige aanvraag adviseerde de dienst archeologie van de stad Antwerpen om de geplande sloopwerken ter hoogte van de kelderverdiepingen en uitgravingen in de ondergrond van de historische kelders archeologisch te begeleiden, alsook de uitgraving ter hoogte van de niet-onderkelderde zones (o.a. geplande fietsenberging, liftkokers). Van het projectgebied dient een oppervlakte van ca. 100 m² archeologisch onderzocht te worden.

- Zijn er structuren of contexten aanwezig die indicaties bevatten m.b.t. de bewonings- en/of gebruikshistoriek van de panden?

In de zone waar de fietsenberging gerealiseerd zal worden, werden drie kelders aangetroffen die telkens in verbinding stonden met aanwezige kelders onder het huidige gebouw of met kelders van de burens. Deze kelders waren gevuld met een grof puinpakket waarin weinig tot geen stratigrafie in herkend kon worden. Ze waren ook deels verstoord door recentere nutsleidingen. Het gaat om oudere kelders en funderingen die werden aangepast/vernieuwd.

- Hoe situeren de panden zich historisch binnen het bouwblok?

De situering van de panden bevinden zich historisch correct volgens de geraadpleegde bronnen.

- Stemmen de structuren overeen met wat eventueel gekend is uit historische (cartografische) bronnen?

De structuren stemmen overeen met de bouwblokken aangegeven op cartografische bronnen vanaf de 14de eeuw. Details van deze bouwblokken konden echter niet afgeleid worden uit deze cartografische bronnen. Het bouwblok tussen de Kaasrui, Korte Koepoortstraat en Oude Beurs was bebouwd vanaf de stadsuitbreiding rond 1200. De oprichting van de Koepoort is specifiek belangrijk geweest voor de oprichting van het bouwblok. Met de bouw van een eerste kerk ter hoogte van de huidige OLV-kathedraal gedurende de 13de eeuw, kende de omgeving een stedelijke densificatie. Gezien de invulling van het bouwblok door reguliere huizen met eventuele commerciële doeleinden gecombineerd, zijn specifieke bronnen niet voorhanden. Enkel van de huizen aan de Kaasrui 7 ('Drij Schildekens' en 'Gulden Hoofd') en 9 ('Sint-Sebastiaan') zijn meer specifieke gegevens gekend. De eerste woning zou gebouwd zijn rond het begin van de 16de eeuw. 'Anverpia, nobile in Brabantia oppidum (1657)' toont een torentje centraal in het bouwblok. Bewijzen voor deze bebouwing werden echter niet aangetroffen in het onderzochte gebied.

- Welke is de relatie tussen de ondergrondse bouwvolumes en de bovengrondse structuren?

De analyse van de aangetroffen muurfragmenten in sporen 6, 7 en 8 komen overeen met het mogelijke bouwjaar van de besproken gebouwen aan de Kaasrui 7 en 9. De mogelijke datering van circa 1500 komt overeen met de aangetroffen Rooswinkels. Het baksteenformaat aangetroffen in spoor 8 kan mogelijk gedateerd worden vanaf ca. 1550. Deze analyse komt overeen met de waarschijnlijke aanpassingen aan het huis aan Kaasrui 7 gedurende het 4de kwart van de 16de eeuw. Andere dateringen kunnen niet gestaafd of gekoppeld worden aan historische bronnenmateriaal.

- Zijn er archeologische indicaties die de bestaande datering kunnen verfijnen?

De aangetroffen aardewerk- en metaalvondsten kennen een datering tussen de volle middeleeuwen en een post-middeleeuwse periode, met een focus op de 16de eeuw.

- Is er een archeologisch niveau aanwezig onder de bestaande kelders?

Het middeleeuws niveau bevindt zich hoogstwaarschijnlijk nog onder het onderzochte niveau onder fase V. Tijdens de archeologische opgraving werden nog antropogene lagen aangetroffen die niet verder werden onderzocht.

- Zijn er grondsporen in de niet-onderkelderde zones?

In de zone waar de fietsenberging gerealiseerd zal worden, bevond zich tussen de met puin gevulde kelders een strook die enkel op het eerste vlak een deel van een vloer en enkele funderingsmuurtjes bevatte. Dit deel werd laagsgewijs verdiept, maar er konden geen sporen ontwaard worden. Het gaat duidelijk om een ophogingspakket met enkele meer humeuze lagen. In dit pakket werd zeer weinig materiaal aangetroffen. Het weinige materiaal kan echter in de middeleeuwen geplaatst worden. Op vlak 3 werden twee houten paaltjes aangetroffen. Op vlak 4 werd een kuil aangetroffen, maar deze bevond zich op het toekomstige niveau en werd niet verder onderzocht.

- Hoe is de bewaringstoestand van de archeologische sporen (goed, gebioturbeerd, ...)?

De aanwezige archeologische sporen beschikken over een matig tot goede bewaringstoestand.

- Behoren de archeologische sporen tot één of meerdere periodes?

De archeologische sporen behoren tot meerdere periodes variërend van de volle middeleeuwen tot de 16de en 17de eeuw, tot zeer recent.

- Wat is bodemopbouw en -ontwikkeling ter hoogte van de panden?

- o Er kan niets verteld worden over de bodemopbouw daar er tijdens het onderzoek enkel antropogene lagen werden waargenomen.

9 BIBLIOGRAFIE

Publicaties:

Claesen, Jan, Evelien Dirix, Nathalie Pil, Giel Verbeelen, en Ben Van Genechten. "Eindverslag wetenschappelijke vraagstelling Oud-Heverlee - Spaans Dak". Wetenschappelijke vraagstelling. Kortenaak: ARCHEBO bvba, maart 2017. ARCHEBO bvba.

Debonne, Vincent. "Nieuwe inzichten in de bouwgeschiedenis van de Sint-Janskerk in Mechelen". *Relicta* 10 (2013): 229–38.

Debonne, Vincent. "Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400 (bijlagen en figuren)". Doctoraatsverhandeling, KU Leuven, 2015.

Debonne, Vincent. "Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen 1200-1400 (text)". Doctoraatsverhandeling, KU Leuven, 2015.

Haslinghuis, E. J., en H. Janse. *Bouwkundige termen: verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*. Primavera Pers, 1997.

Hoffmann R. C., 'Carp, Cods, Connections: New Fisheries in the Medieval European Economy and Environment', In: M. J. Henninger-Voss (ed.), *Animals in Human Histories: The Mirror of Nature and Culture*, University of Rochester Press, 2002, p. 3-55.

Hunen, Michiel van. *Historisch metselwerk: instandhouding, herstel en conservering*. WBOOKS, 2012.

Janse, H. "Baksteen - Brick". *Restauratievademecum*, 1989.

Online bronnen:

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Antwerpen - Historische binnenstad". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 25 september 2016. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120641>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Drij Schildekens of Gulden Hoofd". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 1 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4203>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Inventaris Onroerend Erfgoed". Geraadpleegd 17 januari 2017. <https://inventaris.onroenderfgoed.be/>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Kaasrui". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 25 september 2016. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100854>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Lange Koepoortstraat". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 1 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100871>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Oude Beurs". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 25 september 2016. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/100884>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Sint-Sebastiaan". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 1 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4204>.

Agentschap Onroerend Erfgoed. "Winkelhuis in neoclassicistische stijl". *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 1 september 2017. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/4260>.

AGIV (Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen) (2011), <http://www.agiv.be/gis/>.

Antique maps Paulus Swaen Auction. "BRAUN, G. / HOGENBERG, F. - Anverpia, nobile in Brabantia oppidum, .. (Antwerp)". Geraadpleegd 1 september 2017. <http://www.swaen.com/antique-map-of.php?id=22954>.

Antwerpen Stad. “Geschiedenis”. Geraadpleegd 25 september 2015.
<https://sites.google.com/site/antwerpenstadantwerpcity/geschiedenis>.

CAI (Centrale Archeologische Inventaris) (2011), <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geovlaanderen/cai/>.

“Geschiedenis van onze gewesten 800-1800”. Geraadpleegd 1 september 2017.
<http://users.telenet.be/historysite/maps1.html>.

“Historische stadskern van Antwerpen”. *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 1 september 2017.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11874>.

Koninklijke Bibliotheek van België (2010), Ferrariskaart,
http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerrarisCarte_nl.html.

“Museum Plantin-Moretus: buffer”. *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Geraadpleegd 1 september 2017.
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/15003>.

10 BIJLAGEN

10.1 FIGURENLIJST

Figuur 1: Situering van het projectgebied en de coördinaten op de GRB-kadasterkaart (Geopunt, 2017)	v
Figuur 2: Situering van het projectgebied op Orthofoto (Geopunt, 2015).....	v
Figuur 3: De betrokken panden aan de Kaasrui (AOE, 1970).	6
Figuur 4: Winkelhuis in neoclassicistische stijl (AOE, 2009).	6
Figuur 20: Toekomstplan (Wasteau en Co bvba, 2016).	8
Figuur 6: Topografische kaart met situering van het projectgebied (Geopunt, 2015).....	9
Figuur 7: Situering van het projectgebied op de bodemkaart Vlaanderen (DOV, 2017).	10
Figuur 8: Links de ruinenstad, rechts de eerste stadsuitbreiding in de loop van de 13de eeuw.	11
Figuur 9: Kaart van Antwerpen, ca. 1250.	12
Figuur 9: Antverpia (H. Cock, 1557) met aanduiding van het projectgebied in rood (KBR, 2016).	15
Figuur 10: 'Anverpia, nobile in Brabantia oppidum (1657)' met aanduiding van het projectgebied in rood (KBR, 2016).	15
Figuur 12: Detail uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied (Geopunt, 2017).....	16
Figuur 13: Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen (Geopunt, 2017).	17
Figuur 14: Kaart met aanduiding van het projectgebied en de vondstlocaties uit de CAI (CAI, augustus 2017).	19
Figuur 15: Kaart met aanduiding van het projectgebied en de betrokken relictten van de IOE (IOE, augustus 2017).....	20
Figuur 16: Huizen 'Drij Schildekens' en Gulden Hoofd (AOE, 2006).....	21
Figuur 17: Huis 'Sint-Sebastiaan' (AOE, 2006).	21
Figuur 18: Winkelhuis in neoclassicistische stijl (AOE, 2009).	21
Figuur 19: Sporenplan WP1 – Vlak 1 (ARCHEBO bvba, juni 2016).....	37
Figuur 20: Sporenplan WP1 – Vlak 2 (ARCHEBO bvba, juni 2016).....	38
Figuur 21: Sporenplan WP1 – Vlak 3-4 (ARCHEBO bvba, juni 2016).	38
Figuur 22: Kaart met aanduiding van sporen 1 tot 3 in werkput 1 (ARCHEBO bvba, 2016).....	41
Figuur 23: Toekomstplan (ARCHEBO bvba, 2016).	43

10.2 FOTOLIJST

Foto 1: Foto met situering van S1, net onder dakgoot.....	22
Foto 2: Detail van S1.....	23
Foto 3: Detail van S2.....	24
Foto 4: Detail van S3.....	25
Foto 5: Detail van S4.....	25
Foto 6: Detail van S5.....	25
Foto 7: Detail van S6.....	26
Foto 8: Detail van S7.....	27
Foto 9: Detail van S8.....	28
Foto 10: Detail van S9.....	28
Foto 11: Detail van S10.....	29
Foto 12: Detail van S11.....	29
Foto 13: Detail van S12.....	30
Foto 14: Detail van S13.....	31
Foto 15: Detail van S14.....	32
Foto 16: Detail van S15.....	33
Foto 17: Detail van S16.....	33

Foto 18: Detail van S17.....	34
Foto 19: Detail van S18.....	35
Foto 20: Detail van S19.....	36
Foto 21: Vlakfoto van werkput 1 vlak 1 (ARCHEBO bvba, 2016).....	39
Foto 22: Foto van het oostprofiel onder de bestaande keldervloer (ARCHEBO bvba, 2016).....	39
Foto 23: Oostprofiel van de liftschacht (ARCHEBO bvba, 2016).....	40
Foto 24: Vlakfoto van spoor 1 en 2 (ARCHEBO bvba, 2016).....	40
Foto 25: Werkput 2 (ARCHEBO bvba, 2016).....	42
Foto 26: Kelder S1-9-10-11 (ARCHEBO bvba, 2016).....	43
Foto 27: Kelder S17 (ARCHEBO bvba, 2016).....	44
Foto 28: Kelder S14-15 (ARCHEBO bvba, 2016).....	44
Foto 29: Vlak 1 (ARCHEBO bvba, 2016).....	45
Foto 30: Vlak 4 (ARCHEBO bvba, 2016).....	45
Foto 31: Aardewerk aangetroffen in werkput 2 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	46
Foto 32: Baksteen projectcode 3 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 33: Baksteen projectcode 4 (ARCHEBO bvba, 30/08/2016).....	47
Foto 34: Baksteen projectcode 5 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 35: Baksteen projectcode 6 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 36: Baksteen projectcode 7 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 37: Baksteen projectcode 8 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 38: Baksteen projectcode 9 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 39: Baksteen projectcode 10 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	47
Foto 40: Baksteen projectcode 11 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	48
Foto 41: Baksteen projectcode 12 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	48
Foto 42: Baksteen projectcode 13 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	48
Foto 43: Baksteen projectcode 15 (ARCHEBO bvba, 30/08/2017).....	48
Foto 44: Vondst M2 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	50
Foto 45: Vondst M2, weerszijde (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	50
Foto 46: Vondst M5 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	50
Foto 47: Vondst M3 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	50
Foto 48: Vondst M4 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	50
Foto 49: Vondst M1 (ARCHEBO bvba, 31/08/2017).....	50

10.3 PLANNENLIJST

ANKA/17/08/29/1 - Digitale aanmaak.....	v
ANKA/17/08/29/2 - Digitale aanmaak.....	v
ANKA/17/08/29/3 - Digitale aanmaak.....	9
ANKA/17/08/29/4 - Digitale aanmaak.....	10
ANKA/17/08/29/5 - Digitale aanmaak.....	15
ANKA/17/08/29/6 - Digitale aanmaak.....	15
ANKA/17/08/29/7 - Digitale aanmaak.....	16
ANKA/17/08/29/8 - Digitale aanmaak.....	17
ANKA/17/08/29/9 - Digitale aanmaak.....	19
ANKA/17/08/29/10 - Digitale aanmaak.....	20
ANKA/16/06/11 - Digitale aanmaak.....	37
ANKA/16/06/12 - Digitale aanmaak.....	38
ANKA/16/06/13 - Digitale aanmaak.....	38

10.4 SPORENLIJST

Spoornummer	Werkput	Vlak	Beschrijving	Spoorrelaties	Interpretatie	Datering
1	1	1	Recente muur, cementmortel, asbest buis, 17,5x7x5cm			
2	1	1	Bakstenen vloer, 24,5x13x3,2cm, grijs-gele zandige kalkmortel; rand aan oostzijde			
3	1	1	Bakstenen eensteens muurtje, 19x9x4cm, lichtgele zandige kalkmortel	tegen S2, idem S4?		
4	1	1	bakstenen muur, grijs-gele kalkmortel	tegen S5		
5	1	1	eensteens bakstenen muurtje, 27,5x14x6,5, bruin-gele zandige kalkmortel			
6	1	1	L-vormige bakstenen muur, 25x12x4,5cm, zandige grijs-groene kalkmortel	gelijkaardig aan S4, parallel met S7, in verband met S17		
7	1	1	bakstenen muur, 7x15x6,5cm, 27x13x6,5cm, bruin-gele zandige kalkmortel	gelijkaardig aan S5		
8	1	1	bakstenen muur, 20x8,5x4cm, beige kalkmortel, iets recenter			
9	1	1	bakstenen muur, bruine zandige mortel, 7x10,5x4,5cm	idem S11?		
10	1	1	bakstenen muur, grijs-beige kalkmortel, 22x11x5cm	idem S12?		
11	1	1	bakstenen muur, 22/23x10,5x4cm, bruine zandige mortel	idem S9?		
12	1	1	bakstenen muur, beige-grijze kalkmortel	idem S10?		
13	1	1	bakstenen muur, beige kalkmortel			
14	1	1	bakstenen muur, binnenzijde bepleisterd, harde kalkmortel, aanzet boog		keldermuur	
15	1	1	bakstenen muur, cementmortel, 18x7x5cm, 18x8x5cm	tegen S14		
16	1	1	bakstenen muur, 18x11x5	recenter als S11-12-13-14		
17	1	1	bakstenen muur, geel-grijze kalkmortel, 16x7x4cm, 20x10x5cm	idem S19/S6		
18	1	1	bakstenen gewelf bij S17, grijs-beige kalkmortel		keldergewelf	
19	1	1	bakstenen muur, 23x11,5x4,5cm	idem S17?		
20	1		natuurstenen fundering, cementmortel tussen S20 en S14		recuperatie	
21	1		bakstenen muur, 24x11x5cm, beige-gele zandige kalkmortel	idem S14; ouder als S17		
22	1		donkergrijze laag tussen muren			
23	1		bakstenen muur, grijs-bruine mortel, geen baksteenformaten			
24	1		eensteens bakstenen muurtje, 7x14x7cm	gelijkaardig aan S23		
25	1		bakstenen muur, 27x14x6, grijs-groene zandige kalkmortel			
26	1		laag, donkergrijs, houtskoolspikkels, baksteenbrokjes		laag	
27	1		donkergrijze laag		laag	
28	1	3	houten paal, 10x10cm, aangepunt, licht-gele vulling kuil		houten paal	
29	1	3	houten paal		houten paal	
30	1	4	kuil, donkergrijs-groen, kalkmortel, houtskoolspikkels		kuil	
31	1		recente verstoring			
32	1		gewelf bij kelder S17	idem S18	keldergewelf	
33	1		rond muurtje, grijs-beige kalkmortel			

10.5 VONDSTENLIJST

Nummer	Fase	Spoor	Beschrijving	Materiaal	Datering
MD1	Fase IV	Aanleg vlak 3	Denarius, Hendrik I van Brabant, Leuven	Zilver	1235-1261
MD2	Fase IV	Aanleg vlak 1	Dubbele Parisi, Filips IV	Biljoen	1285-1314
MD3	Fase IV	Aanleg vlak 3	profielgesp	Koperlegering	1250-1500
MD4	Fase IV	Aanleg vlak 3	rechthoekige gesp	Koperlegering	1300-1500+
MD5	Fase IV	Aanleg vlak 1	N.n.t.d. munt, loodprop, knoop & koper plaatje		Onbekend

Vondnummer	Fase	Werkput	Vlak	Spoor	Materiaal	Determinatie	Datering
1	IV		2		AW	geglazuurd roodbakend en witbakend aardewerk	Post-middeleeuws

152326 152328 152330 152332 152334 152336 152338 152340 152342

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING ANTWERPEN KAASRUI

Opdrachtgever

bvba Wastiau & Co
architectenbureau
Geneinde 2212260
Westerlo
014/26 47 01

Opdrachtnemer

Archebo bvba.
Merelnest 5
B-3470 Kortenaken
+(32)491/74 60 77
info@archebo.be

Sporenplan WP1-Vlak1

Juni 2016

PLAN 1

Legende

Werkput

Sporen

Muur

Gewelf

Vloer

Puinvulling

Ophoging

Recente Muur

Verstoring

S1 Spoornummer

7.00 TAW Hoogte

0 1 2 3 4 5 m

1216A

1214B

152326 152328 152330 152332 152334 152336 152338 152340 152342

212384
212382
212380
212378
212376
212374
212372
212370

152326 152328 152330 152332 152334 152336 152338 152340 152342

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING ANTWERPEN KAASRUI

Opdrachtgever

bvba Wastiau & Co
architectenbureau
Geneinde 2212260
Westerlo
014/26 47 01

Opdrachtnemer

Archebo bvba.
Merelnest 5
B-3470 Kortenaken
+(32)491/74 60 77
info@archebo.be

Sporenplan WP1-Vlak2

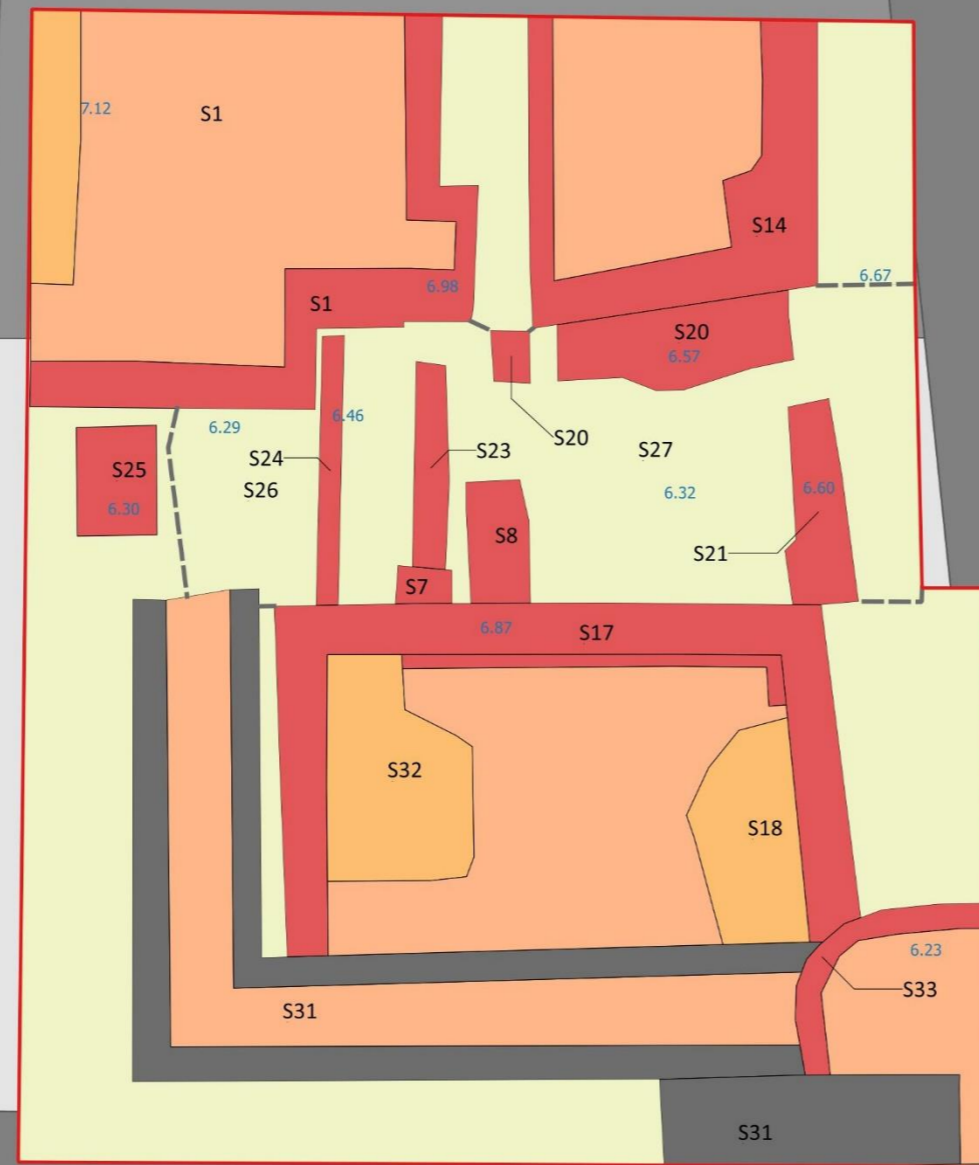
Juni 2016

PLAN 1

Legende

- Werkput
 - Verdieping
- Sporen

- Muur
- Gewelf
- Vloer
- Puinvulling
- Ophoging
- Recente Muur
- Verstoring
- S1 Spoornummer
- 7.00 TAW Hoogte

0 1 2 3 4 5 m

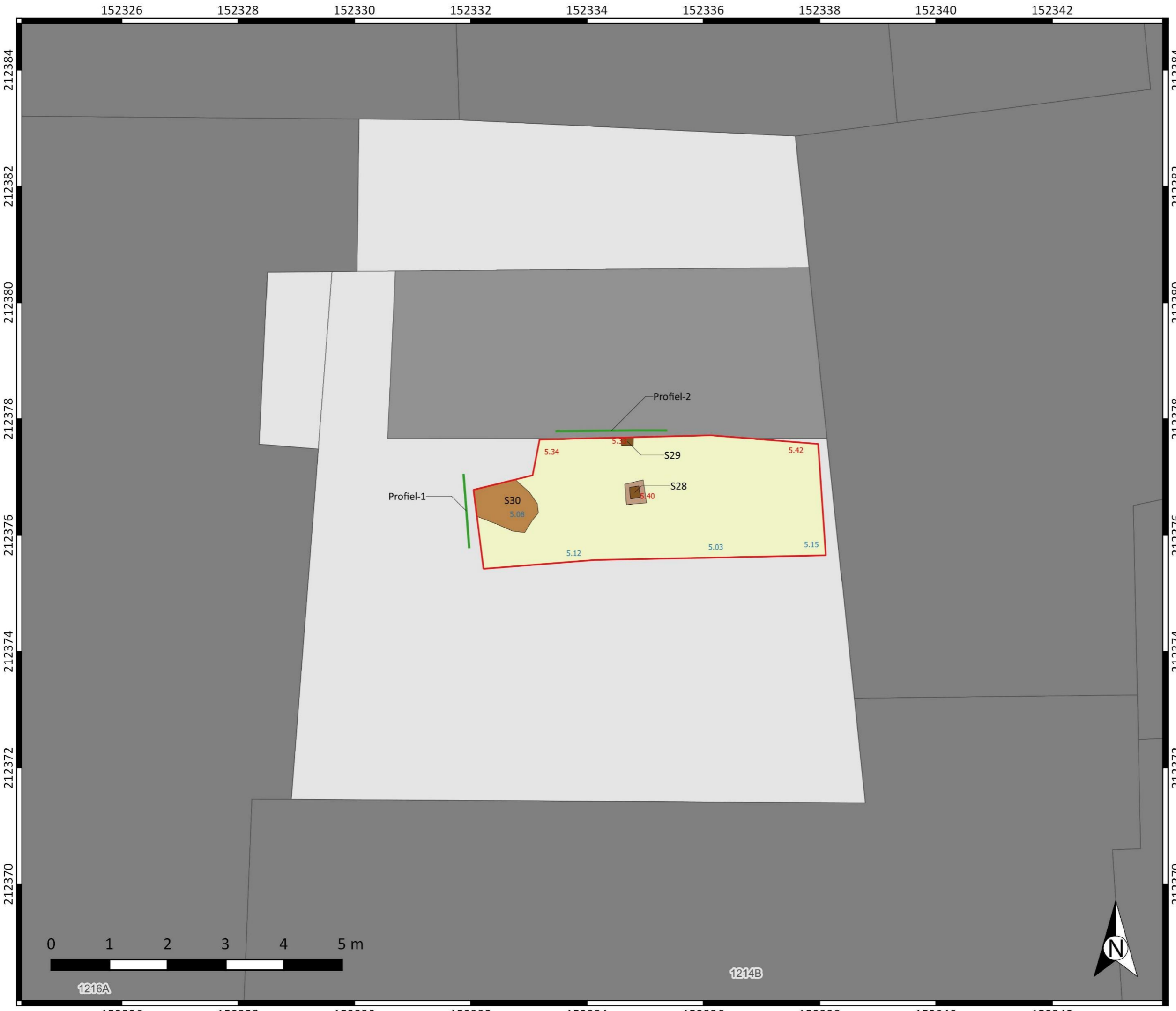
1216A

1214B

152326 152328 152330 152332 152334 152336 152338 152340 152342

212384
212382
212380
212378
212376
212374
212372
212370

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVING ANTWERPEN KAASRUI

Opdrachtgever

bvba Wastiau & Co
architectenbureau
Geneinde 2212260
Westerlo
014/26 47 01

Opdrachtnemer

Archebo bvba.
Merelnest 5
B-3470 Kortenaken
+(32)491/74 60 77
info@archebo.be

Sporenplan WP1-Vlak 3-4

Juni 2016

PLAN 1

Legende

Werkput

Profiel

Sporen

Houten paal

Kuil

Paalkuil

Ophoging

S1 Spoornummer

7.00 TAW Hoogte VL3

7.00 TAW Hoogte VL4